

IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U 2021. GODINI BOSNA I HERCEGOVINA

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina je demokratska republika sa dvodomnim parlamentom. Mnoge funkcije vlasti su u nadležnosti dva entiteta unutar države, bošnjačko-hrvatske Federacije (Federacija) i Republike Srpske, kao i Brčko distrikta, autonomne administrativne jedinice pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Opći okvirni sporazum za mir (Dejtonski sporazum) iz 1995. godine, kojim je okončan rat koji je trajao od 1992. do 1995. godine, pruža ustavni okvir za strukture vlasti. U zemlji su održani opći izbori 2018. godine i lokalni izbori 2020. godine. Do novembra rezultati općih izbora održanih 2018. godine nisu u potpunosti provedeni s obzirom na to da nova vlada na entitetskom nivou u Federaciji BiH i u Hercegovačko-neretvanskom kantonu do tada još uvijek nije bila formirana.

Policjske agencije na državnom nivou podnose izvještaj o radu Vijeću ministara i to su Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija, Služba za poslove sa strancima (s djelomičnim policijskim ovlastima) i Direkcija za koordinaciju policijskih tijela. Policijske agencije u oba entiteta (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federalna uprava policije), Policija Brčko distrikta i deset kantonalnih ministarstava unutarnjih poslova također obavljaju policijske poslove primjenom policijskih ovlasti. Oružane snage su pod nadzorom Predsjedništva Bosne i Hercegovine i one pružaju pomoć civilnim organima u slučaju prirodnih ili drugih katastrofa. Obavještajna služba je nadležna za unutarnju i vanjsku bezbjednost i u nadležnosti je Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Mirovne snage Evropske Unije su nastavile pružati podršku vlastima zemlje u održavanju bezbjednosti. Iako civilne vlasti imaju efektivnu kontrolu nad policijskim tijelima i snagama bezbjednosti, nejasna podjela nadležnosti i poslova između 17 policijskih agencija u zemlji je povremeno dovodila do konfuzije i preklapanja nadležnosti. Pripadnici snaga sigurnosti su počinili određeni broj povreda zakona.

Među važnim pitanjima ljudskih prava su vjerodostojni izvještaji o: mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju osoba lišenih slobode od strane policije; teškim zatvorskim uvjetima; ozbiljnim problemima u pogledu neovisnosti pravosuđa; ozbiljnim ograničenjima slobodnog izražavanja i medija, uključujući nasilje i prijetnje nasiljem nad novinarima; suštinskom ometanju slobode mirnog okupljanja i slobode udruživanja, uključujući prekomjerno restriktivne zakone o mirnom okupljanju; teškim i nerazumnim ograničenjima političkog učešća, pri čemu se pripadnici manjina ne mogu kandidirati za najviše javne izborne funkcije u zemlji, uključujući Predsjedništvo i Dom naroda; teškoj korupciji u organima vlasti; nedostatku istraga i izostanku odgovornosti za rodno zasnovano nasilje, uključujući nasilje u porodici i seksualno nasilje te nasilje nad djecom i rane i prisilne brakove u romskoj populaciji; krivičnim djelima motiviranim antisemitizmom; krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem nad pripadnicima etničkih manjinskih zajednica; krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem protiv lezbijskih, gay, biseksualnih, transrodnih, queer ili interspolnih osoba; i o postojanju najgorih oblika dječijeg rada.

Jedinice u oba entiteta i u Brčko distriktu su vodile istrage po pritužbama za nezakonito postupanje pripadnika policije, izricale su upravne sankcije i predmete s elementima krivičnog djela prosljeđivale tužilaštvarima na dalje postupanje. S obzirom na to da se navodi o

nezakonitom postupanju pripadnika policije ne istražuju do kraja, promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena, dok se u kontinuitetu izvještavalo o korupciji u snagama sigurnosti na državnom i entitetском nivou. Nedjelotvorno krivično gonjenje u predmetima ratnih zločina počinjenih u toku sukoba od 1992. do 1995. godine i dalje predstavlja problem.

Dio 1. Poštivanje integriteta osobe

a. Samovoljno oduzimanje života i druga nezakonita ili politički motivirana ubistva

Nije bilo izvještaja o tome da su vlasti ili njihovi izvršitelji počinili samovoljno ili nezakonito oduzimanje života.

Nekažnjavanje počinitelja ratnih zločina počinjenih u toku sukoba od 1992. do 1995. godine, posebno onih koji su odgovorni za ubistvo oko 8.000 osoba u genocidu u Srebrenici i nestanak oko 7.600 drugih osoba za koje se smatra da su ubijene u toku rata, i dalje predstavlja problem. Nadležni organi nisu procesuirali većinu od preko 20.000 slučajeva seksualnog nasilja navodno počinjenih tokom rata.

Nedostatak resursa, uključujući nedovoljno financiranje i nedostatak kadra, političke prepreke, slaba regionalna saradnja i izazovi u rješavanju starih premeta zbog nedostatka dokaza i nedostupnosti svjedoka i osumnjičenih, doveli su do zatvaranja predmeta i teškoća u rješavanju znatnog broja još uvijek neriješenih predmeta.

U toku godine su državne vlasti postigle ograničeni napredak u procesuiranju ratnih zločina zbog dugotrajnih organizacionih i finansijskih problema. Godine 2020. je Vijeće ministara usvojilo *Revidiranu državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina*, u kojoj su definirani novi kriteriji za odabir i određivanje prioritetnih predmeta ratnih zločina između države i entiteta, određene su mjere za jačanje kapaciteta pravosuđa i policije za procesuiranje predmeta ratnih zločina i ažurirane su mjere zaštite svjedoka i žrtava. Revidiranom strategijom je određeno prioritetno procesuiranje predmeta sa A-liste u kojima postoji „dovoljno dokaza prema međunarodnim standardima da bi se dokazalo izvan razumne sumnje da je osoba počinila tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava“ i dodatne mjere za jačanje regionalne saradnje. Provedba Revidirane strategije je kasnila zato što Vijeće ministara nije imenovalo Nadzorno tijelo, uglavnom zbog suprotstavljanja bošnjačkih udruženja žrtava imenovanju direktora Centra za istraživanje rata i ratnih zločina RS-a, Milorada Kojića, u Nadzorno tijelo. U Specijalnom odjelu za ratne zločine Tužilaštva BiH radi 28 tužitelja i ukupno 110 uposlenika, među njima i oni koji ne vrše tužilačku funkciju. Formirano je šest regionalnih timova. Manje složeni predmeti su ustupljeni sa državnog nivoa pravosuđu u entitetima ili Brčko distriktu. U toku godine je Tužilaštvo ustupilo 13 predmeta sa 27 optuženih osoba pravosuđu entiteta i Brčko distrikta. Tužilaštvo je podnijelo izvještaje o izvršenju krivičnih djela ili naredilo provođenje istrage u 351 predmetu i radilo je na 1.522 druga predmeta s nepoznatim počiniteljem ili neodređenim krivičnim djelom (što znači da tužitelj nije donio odluku o kvalifikaciji djela). U toku godine su izrečene četiri osuđujuće presude protiv sedam optuženika koji su osuđeni na ukupno 33 godine zatvora. Tužilaštvo je putem Ministarstva pravde uputilo Hrvatskoj zamolnicu za ustupanje krivičnog gonjenja 14 hrvatskih generala protiv kojih je policija RS-a 2007. godine Tužilaštvu podnijela izvještaj o izvršenju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti u zapadnoj Slavoniji u toku vojne akcije „Bljesak“ 1995. godine. Hrvatska nije odgovorila na zamolnicu.

U protekloj godini je nekoliko osuđujućih presuda bilo izrečeno u prvom stepenu ili potvrđeno u drugom stepenu. Sud Bosne i Hercegovine (BiH) je odbio žalbu na presudu kojom je Radomir Šušnjar osuđen na 20 godina zatvora za učešće u masovnim ubistvima u Višegradu u toku rata. Žalbeno vijeće Suda BiH je potvrdilo presudu kojom su bivši vojnici Branko Čigoja, Željko Todić i Saša Boškić osuđeni na po 14 godina zatvora za zločine protiv civila u Oborcima pored Donjeg Vakufa u septembru 1995. godine.

Sud BiH je u januaru 2020. godine izrekao prvostepenu presudu protiv Sakiba Mahmuljina, bivšeg komandanta Armije Republike BiH, na 10 godina zatvora zbog ratnih zločina počinjenih na području Vozuće i Zavidovića. Na presudu je uložena žalba. Presuda je izazvala oštре reakcije bošnjačkih etno-nacionalističkih lidera, a ministrica vanjskih poslova BiH Bisera Turković je osuđujuću presudu nazvala „presudom svima koji su branili svoju zemlju“ i izrazila ponos na komandante Armije BiH, izjavivši da smo „svi mi Sakib“. Apelaciono vijeće Suda BiH je 10. novembra ukinulo Mahmuljinu prvostepenu presudu za ratne zločine. Apelaciono vijeće Suda BiH će u ovom predmetu održati novo ročište.

b. Nestanak

Nije zabilježen niti jedan slučaj nestanka počinjenog od strane ili u ime organa vlasti.

c. Mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

Zakonom su zabranjene takve prakse. Iako nije bilo internih prijava primjene takvih mjera od strane zvaničnika vlasti, nije bilo ni konkretnih indicija da su snage sigurnosti okončale praksu teškog zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika o kojoj se izvještavalo u prethodnim godinama.

Komitet za sprečavanje torture (CPT) Vijeća Evrope je 14. septembra objavilo nalaze svoje posjete zemlji 2019. godine u kojima je izvijestio o tome da je zaprimio brojne navode o fizičkom i psihičkom zlostavljanju, uključujući i navode o težini zlostavljanja koja, prema mišljenju CPT-a, predstavlja mučenje. U navodima o zlostavljanju se spominjala *falaka* (udaranje po tabanima), silovanje palicom i lažna smaknuća vatrenim oružjem pritvorenih osoba od strane službenika agencija za provedbu zakona. CPT je zaprimio i navode o policijskim službenicima koji su pritvorenicima nanosili udarce nogom i rukom, šamare i udarce palicom (kao i sa nestandardnim predmetima, kao što su palice za bejzbol, komadi drvenog parketa i električni kablovi). CPT je izjavio su zlostavljanje navodno vršili krim inspektori u namjeri da prisile osumnjičene da priznaju izvršenje djela, kao i pripadnici specijalnih interventnih jedinica prilikom hapšenja osumnjičenih za izvršenje krivičnih djela. CPT smatra da je situacija u Republici Srpskoj (RS) znatno poboljšana od prethodnih posjeta 2012. i 2015. godine, iako je CPT zaprimio nekoliko navoda o fizičkom i psihičkom zlostavljanju osumnjičenih za krivična djela od strane policijskih službenika, uglavnom u ruralnim područjima. U izvještaju CPT-a se navodi da je visok broj vjerodostojnih navoda o zlostavljanju od strane policije, posebno od strane pripadnika Policije Kantona Sarajevo, izvor „duboke zabrinutosti“ za CPT.

Zemlja nije odredila instituciju koja bi bila njen državni mehanizam za sprečavanje mučenja i zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika, u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju UN-a protiv mučenja. U toku 2019. godine je Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH (Institucija ombudsmana) zaprimila 129 žalbi od osoba lišenih slobode na postupanje u pritvorskim jedinicama i zatvorima. Broj žalbi je smanjen za 10% u odnosu na 2018. godinu; najveći broj žalbi se odnosio na zdravstvenu zaštitu, neodobravanje pogodnosti koje se koriste

izvan kruga zavoda, premještaj u drugi kazneno-popravni zavod, korištenje uvjetnog otpusta i na uvjete u kazneno-popravnim zavodima i pritvorskim jedinicama. Manji broj žalbi se odnosio na postupanje zavodskih službenika ili na nasilje od strane drugih zatvorenika.

Nekažnjavanje predstavlja značajan problem u snagama sigurnosti. Prema izvještaju CPT-a od 14. septembra, istrage navodnog zlostavljanja od strane policije „ne mogu se smatrati djelotvornim s obzirom na to da se ne provode odmah niti su detaljne i ne mogu se smatrati nepristranim i neovisnim.“ U svom izvještaju se CPT kritički osvrnuo na jedinicu unutarnje kontrole Policije Kantona Sarajevo i na ulogu tužitelja koji su u nekoliko slučajeva koje je analizirao CPT dodijelili sve istražne radnje policijskim inspektorima iz jedinice kojoj pripadaju navodni počinitelji zlostavljanja.

Uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama

Fizički i sanitarni uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama u zemlji se razlikuju ovisno o lokaciji; neki ispunjavaju potrebu za smještaj zatvorenika i pritvorenika, dok drugi ne ispunjavaju.

Fizički uvjeti: U svom izvještaju od 14. septembra CPT je naveo da su uvjeti u prostorijama za zadržavanje osoba lišenih slobode prihvativi u Banja Luci i Sarajevu, ali neprihvativi u Mostaru (loše dnevno svjetlo i prozračenost u ćelijama, neadekvatni uvjeti za odmor i mali kreveti za noćenje u pritvoru). CPT je kritizirao policiju RS-a zbog zadržavanja osoba lišenih slobode u uredima policijskih krim inspektora, posebno u Banja Luci. CPT je naveo da su uvjeti u Kazneno-popravnom zavodu u Sarajevu bolji otkako je imenovan novi direktor 2017. godine, ali su loša prozračenost i sanitарne instalacije i dalje problem. U Mostaru je CPT primijetio određena poboljšanja, uključujući i okrećene zidove, postavljeni video nadzor i ugrađene klima uređaje u ćelijama. Održavanje zavoda, posebno higijene i prozračnosti, su ispod standarda. U izvještaju se navodi da su materijalni i higijenski uvjeti generalno bolji u zdravstvenoj ambulanti u pritvorskoj jedinici Kazneno-popravnog zavoda Sarajevo i u Kazneno-popravnom zavodu u Mostaru.

Zatvorenici su se najviše žalili na zdravstvenu zaštitu. Zdravstvene ambulante sa sveobuhvatnim zdravstvenim uslugama i zdravstvenim radnicima zaposlenim na puno radno vrijeme ne postoje u svim zatvorima. U takvoj situaciji zavodi zapošljavaju medicinsko-zdravstveno osoblje honorarno, koji su prema ugovoru obavezni redovno dolaziti u zavode i pružati usluge. U kazneno-popravnim zavodima u Zenici, Tuzli, Sarajevu, Istočnom Sarajevu, Foči i Banja Luci su doktori zaposleni na puno radno vrijeme. U zatvorima nema prostorija prilagođenih zatvorenicima s fizičkim invaliditetom. U nekim slučajevima su zatvorenici kojima su bile potrebne skupe i složenije medicinske usluge nailazili na probleme zbog ograničenih budžeta institucija. Prema izvještaju CPT-a, ne postoji koherentan pristup prema zatvorenicima koji su ovisnici o drogama. Naprimjer, u Sarajevu, samo su zatvorenici kojima je već bila propisana zamjenska terapija prije dolaska u zatvor mogli nastaviti primati terapiju. U zavodima u Mostaru i u RS-u takva terapija prestaje čim zatvorenici počnu služiti zatvorsku kaznu.

Uprava: U svom izvještaju od 14. septembra CPT je naveo da se službene istrage navoda o zlostavljanju od strane policije „ne mogu smatrati djelotvornim...niti se mogu smatrati nepristranim i neovisnim“ (za detalje vidi Mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje u gornjem tekstu).

Poličijske jedinice u oba entiteta i u Brčko distriktu imaju interne jedinice za profesionalne standarde koje su pod direktnim nadzorom policijskih jedinica na nivou distrikta, kantona i entiteta, kojima građani mogu prijaviti slučajevе maltretiranja ili zlostavljanja osoba lišenih slobode. Svega mali broj prijavljenih navoda o brutalnosti policije su policijski organi ocijenili kao opravdan i te slučajevе su procesuirali. Naprimjer, svega su dva od 20 navoda o brutalnom postupanju policije u Kantonu Sarajevo 2019. godine ocijenjena kao opravdana, a samo je jedna od te dvije prijave dostavljena tužitelju radi daljnje istrage.

Zatvorski sistem u zemlji nije u potpunosti usklađen niti je potpuno u skladu s evropskim standardima. Nadležnost za izvršenje krivičnih sankcija je podijeljena između države, entiteta i Brčko distrikta. Zbog toga, u nekim slučajevima se na ista pitanja primjenjuju različiti pravni propisi, što često dovodi do nejednakog postupanja prema osuđenicima, ovisno o kaznenopravnom zavodu ili entitetu u kojem osuđena lica izdržavaju kaznu zatvora.

Neovisno praćenje: Vlada je dozvolila neovisnim promatračima poštivanja ljudskih prava obilazak, a predstavnicima međunarodne zajednice je osigurala neometan pristup svim zatvorima, pritvorskim jedinicama i zatvorenicima. Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa, CPT, predstavnici Institucije ombudsmana i druge nevladine organizacije (NVO) i dalje imaju pristup zatvorima i pritvorskim jedinicama u nadležnosti ministarstava pravde na državnom i entitetskom nivou. Godine 2019. je CPT obišao zatvore i pritvorske jedinice, kao i psihijatrijske ustanove, i svoja zapažanja dostavio vlastima BiH.

d. Samovoljno hapšenje ili pritvaranje

Zakonom je zabranjeno samovoljno hapšenje i pritvaranje i sve osobe imaju zakonsko pravo da ospore zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja pred sudom. Vlasti su općenito poštivale ove zakonske odredbe.

Procedure hapšenja i postupanje sa osobama lišenim slobode

Policija je generalno vršila hapšenja na osnovu sudskeh naloga i dovoljno dokaza ili u skladu sa zakonom. Zakonom je propisano da će organi vlasti upoznati osobe lišene slobode o krivičnim djelima za koja se sumnjiče odmah nakon što su uhapšene i da će policija osumnjičene osobe predati nadležnom tužilaštvu u roku od 24 sata od privođenja (odnosno u roku od 72 sata u predmetima terorizma). Tokom ovog perioda policija može zadržati osobe lišene slobode radi istrage i obrade. Postupajući tužilac ima rok od dodatna 24 sata da osobu lišenu slobode pusti iz pritvora ili da od suda traži produženje pritvora. Sud donosi rješenje u roku od naredna 24 sata.

Sudska policija je odvojena od drugih policijskih agencija i u nadležnosti je Ministarstva pravde; njene prostorije za zadržavanje osoba lišenih slobode se nalaze na sudovima. Nakon zadržavanja u trajanju od 24 do 48 sati, kada su osobe u nadležnosti sudske policije, osoba lišena slobode mora biti predana sudiji za prethodni postupak koji odlučuje da li će osoba biti zadržana u pritvoru ili puštena. Osumnjičene osobe koje ostaju u pritvoru se predaju zavodskim službenicima.

Prema zakonu, ispitivanje može trajati najviše šest sati. Zakonom je pritvor prije početka suđenja ograničen na 12 mjeseci, a pritvor tokom suđenja na tri godine. Sistem puštanja iz pritvora uz plaćanje jamstva i određivanje mjera zabrane funkcionira, kao što je privremeno

oduzimanje putnih isprava ili mjera kućnog pritvora, koje se redovito izriču kako bi se osiguralo pojavljivanje optuženih pred sudom.

Pritvorenici imaju zakonsko pravo na advokata po svom izboru, a ako ne mogu snositi troškove zastupanja, sud im određuje advokata po službenoj dužnosti. Prema zakonu, advokat mora biti prisutan u toku saslušanja u prethodnom postupku i tokom sudskega postupka nakon podizanja optužnice. Pritvorenici imaju pravo odabratи branioca po službenoj dužnosti sa sudske liste advokata.

e. Onemogućavanje pravičnog i javnog suđenja

Državnim ustavom je propisano pravo na pravično suđenje u građanskopravnim i krivičnopravnim postupcima, dok je entitetskim ustavima propisano neovisno pravosuđe. Ipak, političke stranke i utjecajni pripadnici organiziranih kriminalnih grupa su u politički osjetljivim predmetima, posebno u predmetima korupcije, ponekad vršili utjecaj na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou. Nadležni organi u nekim slučajevima nisu proveli sudske presude.

Sudski postupci

Prema zakonu, optuženi pravo na pravično i javno suđenje, ali organi pravosuđa ne poštjuju ovo pravo u svim slučajevima. Optuženi za izvršene krivičnih djela uživaju načelo presumpcije nevinosti, pravo da budu odmah i detaljno upoznati sa optužbama, uz besplatne usluge prevodenja, ukoliko su potrebne, pravo na pravično i javno suđenje bez neopravdanog odgovlačenja postupka i pravo da budu prisutni u sudnici. Prema zakonu, optuženi ima pravo na odbranu po službenoj dužnosti ako je optužen za teško krivično djelo. Sudovi su obavezni imenovati advokata po službenoj dužnosti ako je optuženi gluh ili nijem ili ako je pritvoren ili optužen za krivično djelo za koje je predviđena dugogodišnja kazna zatvora. Pravosudni organi odbrani generalno daju na raspolaganju adekvatno vrijeme i prostor za pripremu odbrane svojih klijenata. Prema zakonu, optuženi imaju pravo da ispituju svjedočke optužbe, pravo na sudskega tumača i na pisani prijevod svih relevantnih sudskega dokumenata na jezik koji razumiju, da pozivaju svjedočke odbrane i iznose dokaze u svoju odbranu i pravo da ne budu prisiljeni da svjedoče ili da priznaju krivnju, kao i na žalbu na presudu. Organi generalno poštjuju većinu ovih prava. Svi optuženi imaju ova prava.

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izvještaja o postojanju političkih zatvorenika i pritvorenika.

Postupci i pravni likovi u građanskopravnim stvarima

Zakonom je fizičkim i pravnim osobama omogućeno da u slučaju povrede ljudskih prava traže pravnu zaštitu u građanskopravnim postupcima pred domaćim sudovima, kao i pravo na podnošenje zahtjeva Evropskom sudu za ljudska prava za preispitivanje presude. Vlasti do sada nisu provele mnoge sudske presude sudova u zemlji donesene u postupcima po tužbama za povrede ljudskih prava. Sudski sistem je opterećen velikim brojem još uvijek neriješenih predmeta i nedostatkom djelotvornog mehanizma izvršenja sudskega odluka. Neefikasnost sudstva podriva vladavinu prava umanjivanjem djelotvornosti građanskopravnog postupka. U nekoliko slučajeva je Ustavni sud utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku. Nepoštivanje sudske presude od strane vlasti primoralo je mnoge osobe da se obrate

Evropskom sudu za ljudska prava. Narodna skupština RS-a i Skupština Brčko distrikta su usvojile Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, dok takav zakon još uvijek nije donesen na državnom i federalnom nivou.

Oduzimanje i restitucija imovine

Četiri „tradicionalne“ vjerske zajednice (muslimanska, srpska pravoslavna, rimokatolička i jevrejska) podnijele su brojne zahtjeve za restituciju imovine koja je nacionalizirana u toku i nakon Drugog svjetskog rata. S obzirom da nema državnog zakona o povratu nacionalizirane imovine, mnogi zvaničnici vlasti koriste takvu imovinu kao instrument etničke i političke manipulacije. U nekoliko slučajeva su zvaničnici vlasti odbili izvršiti povrat imovine ili su omogućili vjerskim zajednicama da tu imovinu privremeno koriste, čak i u slučajevima u kojima postoje dokazi da je imovina pripadala vjerskim institucijama prije nego što je oduzeta.

U zemlji ne postoje zakoni ni mehanizmi za rješavanje zahtjeva za povrat imovine oduzete žrtvama holokausta i nevladine organizacije i zagovaračke grupe su izvijestile da vlasti nisu postigle napredak u rješavanju takvih zahtjeva, uključujući i zahtjeve stranih državljana.

U proteklom periodu je nepostojanje zakona dovelo do situacije u kojoj se vjerska imovina vraća na ad hoc osnovi, prema diskrecionoj odluci lokalnih vlasti, često u korist većinske vjerske zajednice u danoj lokalnoj zajednici. Iako su četiri tradicionalne vjerske zajednice jednoglasno podržale usvajanje zakona o restituciji, politička neusaglašenost oko toga da li je restitucija u nadležnosti države ili entiteta blokirala je napredak u donošenju zakona. Dok RS tvrdi da je restitucija u nadležnosti entiteta, Federacija tvrdi da je ona u nadležnosti države. Zagovaračke grupe i pravni stručnjaci su naglasili potrebu za barem okvirnim zakonom na državnom nivou kako bi se spriječile diskriminacijske prakse u provedbi zakona.

Jevrejska zajednica je predala zahtjeve za povrat najmanje 54 imovine koje su oduzete na razne načine (kroz nacionalizaciju, eksproprijaciju, likvidaciju ili nezakonito poklanjanje). Naprimjer, u jednoj zgradi Jevrejske zajednice u centru Sarajeva, koja je ranije bila u vlasništvu jevrejskog humanitarnog društva La Benevolencija, smješteno je Kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova. Osim toga, Općina Stari Grad u Sarajevu iskoristila je postupak „usklađivanja“ podataka o zemljištu da sebe navede kao vlasnika zemljišta u centru, koje je u vlasništvu članova Jevrejske zajednice ili njihovih nasljednika, i nakon toga odobrila izgradnju poslovnog objekta na tom zemljištu.

U toku godine je na spornom zemljištu intenzivno nastavljena izgradnja stambeno-poslovne zgrade. Jevrejska zajednica BiH je izvjestila da je posljednji živeći član Zajednice koji je potraživao imovinu primio naknadu u septembru, čime je okončan spor oko imovine.

Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a prema Zakonu o neodložnoj pravdi za neobeštećene preživjele za 2020. godinu, koji je dostavljen Kongresu (*Justice for Uncompensated Survivors Today (JUST) Act report to Congress*), sa više detalja o povratu komunalne, privatne i imovine bez nasljednika iz doba holokausta, kao i o aktivnostima zemlje na sjećanju holokausta, obrazovanju i pristupu arhivi, dostupan je na web stranici Ministarstva na: <https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/>.

f. Samovoljno ili nezakonito ometanje prava na privatnost, porodicu, dom ili korespondenciju

Zakonom su takve radnje zabranjene i nije bilo izvještaja o nepoštivanju ovih zabrana od strane vlasti.

Dio 2. Poštivanje građanskih sloboda

a. Sloboda izražavanja, uključujući slobodu izražavanja pripadnika štampanih i drugih medija

Zakonom je propisana sloboda izražavanja, kao i sloboda štampe, ali je nivo poštivanja ovih prava od strane vlasti ostao nizak u toku godine. U toku godine je i dalje bilo nasilja, zastrašivanja, maltretiranja i upućivanja prijetnji, uključujući i prijetnje smrću, novinarima i medijskim kućama. Profesionalno Udruženje BH novinari je primijetilo da pasivan stav institucija vlasti, posebno pravosuđa i tužilaštava, ostavlja prostor za daljnje upućivanje prijetnji i vršenje pritiska, čak intenzivnije. Brojne restriktivne mjere koje su uvedene u toku pandemije radi suzbijanja širenja bolesti COVID-19 su i dalje ograničivale pristup informacijama. Znatnim brojem medijskih natpisa dominirali su nacionalistička retorika i etnička i politička pristrandost, koji su često poticali netrpeljivost, a ponekad i mržnju. Nepostojanje transparentnosti u vlasništvu medija je i dalje problem. U mnogim slučajevima vlasništvo *online* medija je i dalje nejasno. Za mnoge radiodifuzne i štampane medije postoje samo informacije o nominalnom vlasništvu.

Sloboda izražavanja: Zakonima u zemlji je dan visok nivo slobode izražavanja, ali se provedbom i primjenom zakona ozbiljno podrivaju slobode štampe. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje potiče rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, kao i „govor mržnje“, ali su vlasti primjenjivale takve zabrane tek povremeno. U julu je Visoki predstavnik u BiH proglašio dopune Krivičnog zakona zemlje, prema kojima su poricanje genocida, veličanje ratnih zločina i poticanje rasne, vjerske ili etničke mržnje i nasilja kažnjivi, ali do novembra niti jedna osoba nije optužena ni krivično gonjena za takva djela.

Podaci Linije za pomoć novinarima ukazuju da sudovi i dalje ne prave razliku među različitim novinarskim žanrova (posebno između vijesti i komentara), dok su dugi sudske postupci i pravne i financijske bitke financijski iscrpljujuće za novinare i medijske kuće. Linija za pomoć novinarima je zaključila da je broj predmeta po tužbama za klevetu protiv novinara i urednika i dalje visok, posebno u slučajevima u kojima su novinari istraživali kriminal i korupciju. Raspoloživi podaci ukazuju na to da su 80% tužbi za klevetu podnijeli zvaničnici vlasti ili političari. Daljnje neispravno provođenje zakona o zaštiti od klevete je uzrokovalo direktni pritisak na novinare i medije koji je ugrozio pravo novinara na slobodu izražavanja. Udruženje BH novinari je upozorilo na povećanje broja takozvanih SLAPP tužbi (strateške parnice protiv sudjelovanja javnosti) i da su ogromno visoki zahtjevi za naknadu štete usmjereni na podrivanje financijske stabilnosti medija.

Sloboda izražavanja pripadnika štampanih i drugih medija, uključujući *online* medije: Nezavisni mediji su bili aktivni i izražavali su široku raznolikost stavova, ali je ponekad to dovodilo do pritiska ili prijetnji novinarima. Zvaničnici vlasti koji su bili izloženi kritikama i intenzivirali praksu nazivanja novinara izdajnicima ili njihovog etiketiranja kao pripadnika ili afilijenata opozicionih političkih stranaka, upućujući im teške uvrede kako bi ih diskreditirali. Udruženje BH novinari je primijetilo porast rodno zasnovanih napada i vršenja pritiska na novinare od 2019. godine. Zakon kojim je zabranjeno izražavanje koje izaziva rasnu, etničku ili druge oblike netrpeljivosti odnosi se na štampane i radiodifuzne medije, izdavanje knjiga i na *online* novine i žurnale, ali se u praksi ne primjenjuje.

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) je zaprimila 11 prigovora na govor mržnje, ali ni u jednom slučaju nije utvrdila postojanje govora mržnje u radiodifuznim medijima. Vijeće za štampu, koje je samoregulacijsko tijelo za *online* i štampane medije u zemlji, zasnovano na članstvu, evidentiralo je 297 prigovora na govor mržnje, od kojih se svi odnose na *online* medije, jedan na članak koji je objavila jedna novinska agencija i sedam koji se odnose na sadržaj objavljen u društvenim medijima. Od svih prigovora, 295 se odnosi na komentare posjetitelja web portala. Do septembra je putem samoregulacije riješeno 136 prigovora.

Web portal *Sejl.org* i *Bosnjaci.net* su vodili jednogodišnju klevetničku kampanju protiv ekspertice za medije i profesorice Univerziteta u Sarajevu Lejle Turčilo, optuživši je da „truje bošnjačku djecu“ i etiketirajući je kao „negatora genocida“. Udruženje BH novinari je izdalo saopštenje u kojem je osudilo napade. Zbog toga je i generalna tajnica Udruženja BH novinari, Borka Rudić, također postala meta sličnih napada. Nacionalistički web portali su optužili obje žene da podržavaju ratne zločince i vrijeđaju proroka Muhameda. Novinar i televizijski voditelj Nikola Vučić i glavni i odgovorni urednik televizije N1 (afilijent CNN-a) Amir Zukić pretrpjeli slične napade zbog svojih nastojanja da se osvrnu na prljavu kampanju protiv profesorice Turčilo. Obojica su optužena da podržavaju ratne zločince. Regionalna platforma Safe Journalists i Evropska federacija novinara su snažno reagirali na kampanju. Predstavnica Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) za slobodu medija, Teresa Ribeiro, osudila je ciljanu *online* kampanju mržnje protiv medijskih profesionalaca u BiH, apelirajući na nadležne institucije da poduzmu djelotvorne mјere kako bi proveli istragu i krivično gonili počinitelje

Nastavljen je politički i finansijski pritisak na medijske kuće. Negativni ekonomski efekti pandemije su urušili finansijsku stabilnost medija u cijeloj zemlji, često ih prisiljavajući na smanjenje rada i čineći ih ranjivijim na vanjski pritisak. Neki mediji su primijetili da su navodi o izbjegavanju obaveze plaćanja poreza i opsežne finansijske kontrole i dalje moćno sredstvo u nastojanju da se mediji zastraše i nad njima uspostavi kontrola.

U toku godine je povećan broj napada na novinare. U toku cijele godine su nastavljeni napadi na profesionalni integritet novinara i slobodu štampe. Dužnosnici javnih institucija vlasti su opstruirali rad novinara. Taj period je obilježen pokušajima da se ograniči pristup informacijama u nekoliko oblasti. Ograničenja uvedena tokom pandemije su i dalje bila na snazi. U sklopu ograničenja su dužnosnici vlasti organizirali konferencije za novinare koje je emitirao samo jedan medij i kojima nisu prisustvovali novinari, zbog čega je bilo nemoguće postavljati novinarska pitanja. Pitanja su dostavljana na daljinu, što je omogućavalo dužnosnicima da odaberu pitanja na koja će odgovoriti. Također su se razlikovali podaci o pandemiji koje su objavljivale institucije vlasti, a neke javne bolnice su davale informacije samo odabranim medijima. Prijavljeno je nekoliko slučajeva ograničavanja novinara prilikom izvještavanja o migrantskoj situaciji u zemlji. U januaru je grupi domaćih i međunarodnih dopisnika bilo onemogućeno da snime kamp za migrante Lipa pored Bihaća. Iako nije bilo istaknutih znakova da je snimanje zabranjeno, inspektori Ministarstva sigurnosti su prisilili grupu novinara da se vrati u automobil, oduzeli su im dokumente i od njih tražili da izbrišu snimljeni materijal. Udruženje BH novinari je pisalo Ministarstvu sigurnosti, apelirajući na njega da poštuje slobodu pristupa informacijama i slobodu kretanja. Televizijskom dopisniku O kanala nije bilo dozvoljeno da snima Rafineriju u Brodu izvana. Nakon što je odbio predati snimljeni materijal obezbjeđenju Rafinerije, policija ga je lišila slobode i prijetila da će protiv njega podnijeti prijavu. Brzom reakcijom BH novinara, krivična prijava nikad nije podnijeta. Novinari u Mostaru su podnijeli prijavu Liniji za pomoć novinarima u februaru nakon što im gradska uprava Grada Mostara nije dozvolila da izvještavaju o izboru gradonačelnika.

U toku godine je nastavljena praksa vršenja pritisaka na novinare da cenzuriraju svoje izvještavanja. Reakcijama na istraživačke priče o korupciji nositelja visokih funkcija u pravosuđu i nepostojanja njihove odgovornosti dalje je vršen pritisak na novinare. Nakon što je web portal Istraga.ba objavila izvještaj u kojem je istražio vjerodostojnost navodnih pokušaja upućivanja prijetnji sigurnosti glavne tužiteljice BiH, glavna tužiteljica je u javnom poricanju optužila autora za „anticivilizacijsko i barbarsko diskreditiranje“ njene ličnosti, poticanje „nacionalne i vjerske mržnje“ i „utiranje puta za eliminiranje svih onih koji stoje na putu paravojnim krugovima.“ Udruženje BH novinari je osudilo pritisak na reportera. Sarajevska Face TV se i dalje suočavala s pritiskom vladajuće bošnjačke etno-nacionalističke Stranke demokratske akcije (SDA) zbog njenog izvještavanja o slučajevima korupcije povezane s ovom političkom strankom. U jednom od svojih odgovora SDA je izjavila da je izvještavanje Senada Hadžifejzovića, vlasnika Face TV-a, neistinito i motivirano „povrijedenom sujetom, ljutnjom ili nekim drugim motivima.“ BH novinari su istaknuli da kontinuirani politički pritisak na Face TV predstavlja neprihvatljivo miješanje u uređivačku politiku ove medijske kuće i naveli su da je cilj bio etiketiranje te kuće kao „neprijateljskog, nepatriotskog i propagandnog medija“. Na informativni portal *Bljesak.ba* je izvršen pritisak nakon što je objavio da je dostavljena prijava protiv Ministra unutarnjih poslova Hercegovačko-neretvanskog kantona. Ministar, koji je odbio dati komentar za taj medij, nazvao je urednike nakon što je tekst objavljen i optužio ih za pisanje „iz osobne koristi“. U pisanoj reakciji je označio Bljesak.info neprofesionalnim i neodgovornim zbog objavljivanja „anonimnog i neistinitog pamfleta.“

Vlasti su nastavile vršiti pritisak na medije kako bi ih odvratile od određenih oblika izražavanja, dok je kontrolom od strane stranaka i vlasti nad nekim sredstvima javnog informiranja u oba entiteta sužen opseg mišljenja predstavljenih u oba entiteta. Javna radiotelevizija na državnom (BHRT) i entetskome nivou (RTV FBiH i RTRS) i dalje djeluju bez stabilnih i održivih prihoda koji bi im omogućili samostalnu uređivačku politiku. Javne radiotelevizije su, stoga, i dalje izložene snažnom pritisku vlasti i političkih snaga. I dalje su izložene političkom utjecaju, posebno kroz upravne odbore koji su pod političkom kontrolom zato što postojeća pravna rješenja nisu pružila mehanizme koji bi zaštitili uređivačku neovisnost. Neovisni analitičari su naveli da je ograničavanje nadležnosti entetskih parlamenta u procesu imenovanja upravnih odbora javnih radiotelevizija i dalje krucijalno za njihovu uređivačku samostalnost.

Institucionalna nestabilnost upravljačke strukture RTV FBiH je i dalje prisutna zbog nemogućnosti izbora članova Upravnog odbora i imenovanja organizacionog rukovodstva i RTV FBiH je još uvijek podložna političkom utjecaju. Zbog toga, RTV FBiH i dalje pokazuje selektivan pristup vijestima. Vlada RS i dalje pojačava direktnu kontrolu nad RTRS-om koji daje snažnu podršku stavovima i narativima vladajuće koalicije u entitetu RS. BHRT je podlegao sve većem političkom pritisku i cenzurirao je vlastito izvještavanje. Organi vlasti su i dalje podložni konkurentnim političkim interesima i nisu uspostavili korporaciju javnih RTV servisa koja bi nadgledala rad svih javnih radiotelevizija u zemlji, kako to nalaže zakon.

RAK, koji regulira tržište audiovizualnih medija, nema punu financijsku i političku samostalnost. Mandat Vijeća RAK-a je istekao krajem 2017. godine, ali parlamentarna komisija za imenovanje vijeća do kraja godine nije odlučila o obnovi mandata. RAK je stalno upozoravao da bi veliko kašnjenje u prijelazu sa analognog na digitalni RTV signal moglo imati opasne posljedice na medijski pluralitet u zemlji. U toku godine je Hrvatska zahtijevala da BiH ugasi nekoliko javnih i komercijalnih zemaljskih prijenosnika. RAK je naredio da gašenje prijenosnika zemaljskog signala za nekoliko kanala u BiH bude završeno do kraja

2021. godine u entitetu RS, uključujući i za BN TV sa sjedištem u Bijeljini, medijsku kuću koja nije povezana s vlastima RS-a, koju srpski član Predsjedništva BiH i predsjednik SNSD-a Milorad Dodik naziva „antisrpskom“.

Nasilje i zlostavljanje: Tokom godine su evidentirani zastrašivanje, nasilje i upućivanje prijetnji novinarima. I dalje je bilo primjera zastrašivanja i politički motiviranih sudskih sporova protiv novinara zbog negativnog izvještavanja o zvaničnicima i organima vlasti.

Do jula je Linija za pomoć novinarima evidentirala 62 slučaja navodnih povreda prava i sloboda novinara, uključujući jednu prijetnju smrću i dva fizička napada. U jednom incidentu su tjeleohranitelji srpskog člana Predsjedništva BiH i predsjednika SNSD-a, Milorada Dodika, fizički zaustavili snimatelja web portala Insajder.in i primorali ga da iz kamere izbriše sve snimke sa skupa vodeće SNSD stranke u Banja Luci krajem septembra. Osim toga, lokalni zvaničnik SNSD-a je primorao snimatelja da pokaže propusnicu, koju je potom fotografirao i od snimatelja tražio kućnu adresu. Prema podacima Udruženja BH novinari za period 2006-2020, nadležni organi su krivično gonili oko 30% prijavljenih krivičnih djela protiv novinara i istražili su preko jedne trećine navoda o povredama prava novinara, što pokazuje da su istrage napada na novinare, koje provode policija i tužilaštava, i dalje neefikasne.

U februaru je novinarskoj ekipi sa banjalučke Elta televizije bilo onemogućeno snimanje izjave bivšeg radnika Željeznica RS i prijetio joj je radnik obezbjeđenja Željeznica RS, Milenko Kičić. Kičić je vrijedao svog bivšeg kolegu i prijetio novinarskoj ekipi, rekavši da će im razbiti kameru ako ne poslušaju njegove naredbe. Elta TV je ovaj incident prijavila policiji koja je zatim podnijela krivičnu prijavu protiv Kičića. Željeznice RS-a su izjavile da je njihov radnik Kičić samo radio svoj posao i da nikome nije prijetio, dok novinarska ekipa nije ovlaštena snimati objekte njihovog preduzeća.

Verbalni napadi na novinare su se nastavili tokom godine, a neki su bili rodno zasnovani. Srpski član Predsjedništva BiH Milorad Dodik više je puta vrijedao predstavnike medija i analitičare, nazivajući ih „izdajnicima, plaćenicima i neprijateljskim medijima“ kada su iznosili činjenice ili mišljenja s kojima se on ne slaže. On je 24. maja izvrijedao političku analitičarku Tanju Topić, koja radi u fondaciji Friedrich Ebert Stiftung u Banja Luci, nazivajući je „agentom njemačke obavještajne službe“ i „dokazanim kvislingom“. Dodik je također vrijedao i članove njene porodice. Udruženje BH novinari i predstavnici međunarodne zajednice su osudili napade na lični i profesionalni integritet Tanje Topić. Osim toga, Dodik je u nekoliko navrata napao predstavnike BN televizije, nazivajući ih izdajicama. Dodik je u intervjuu na RTRS-u u udarnom terminu, 10. augusta, BN televiziju i njenog vlasnika Vladu Trišiću nazvao izdajnicima koji rade protiv interesa Republike Srpske. On je 30. septembra, na konferenciji za novinare u Istočnom Sarajevu, rekao da je ta stanica dio „organiziranog zločinačkog poduhvata“.

U toku godine je nekoliko web portala bilo izloženo hakerskim napadima. U februaru su web portalni Zurnal.info i Buka.com bili izloženi hakerskim distribuiranim napadima uskraćivanjem usluge (DDoS), a Nezavisne novine su 10. augusta prijavile DDoS napade na svoju web stranicu Nezavisne.com. Zurnal.info, *online* medij fokusiran na borbu protiv korupcije i istraživačko novinarstvo, bio je izložen četverodnevnom hakerskom napadu koji je počeo 18. februara i onemogućio pristup njegovoj web stranici. Žurnalov server host je rekao da se nikad nije suočio s tako kompleksnim, pažljivo planiranim i izvršenim hakerskim napadom. Istovremeno su slični hakerski napadi izvršeni na *online* medije Buka.com i Nomad.ba. Hakerski napadi na Nezavisne.com su počeli 10. augusta i uzastopno su vršeni nekoliko dana.

Hakerski napadi su prijavljeni policiji. Udruženje BH novinari je reagiralo u februaru i napomenulo da su uputili dopise odjeljenjima za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Federalne uprave policije i Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a u kojima su zahtijevali efikasnu i detaljnu istragu tih slučajeva. Dana 25. februara, nakon hakerskih napada na medijske portale *Žurnal i Buka*, Misija OSCE-a u BiH, Delegacija EU i Specijalni predstavnik EU, Ambasada Ujedinjenog Kraljevstva i Ured visokog predstavnika su izdali saopštenje u kojem su pozvali bh. vlasti da istraže sve napade na medijske web sajtove jer to predstavlja jasnu opasnost za slobodu medija. Nakon DDoS hakerskih napada u augustu, Upravni odbor Vijeća za štampu i *online* medije u BiH pozvao je policiju i tužilaštvo na hitan odgovor, osudio hakerski napad, podsjetio na druge takve napade na *online* medije i napomenuo da su hakerski napadi, pored uskraćivanja prava na slobodno izvještavanje, nanijeli i ekonomsku štetu medijima.

Cenzura ili ograničavanje sadržaja: Mnoge političke stranke i entitetske institucije su pokušale izvršiti utjecaj na uređivačke politike i medijski sadržaj putem zakonskih i finansijskih mjera. Zbog toga, neki mediji provode autocenzuru. Institucije vlasti su u nekim slučajevima vezanim za krizu izazvanu bolešću COVID-19 ograničile pristup informacijama, izvještavanje o migrantskoj situaciji u zemlji i pristup informacijama o neriješenim predmetima korupcije. Primjećeni su slučajevi u kojima je dozvoljeno samo predstavnicima odabranih medija da medijski pokrivaju događaje. U nekim slučajevima su medijski izvori izvijestili o prijetnjama zvaničnika upućenim medijima da se više neće oglašavati ili su medijima ograničavali pristup službenim informacijama. Prevladavajuće prakse odražavaju direktnu povezanost između najvećih oglašivača i političkih krugova i omogućile su pristranu distribuciju vremena za oglašavanje. Javne kompanije, od kojih je većina pod kontrolom političkih stranaka, i dalje su glavni oglašivači. Mediji koji se kritički odnose prema političkim strankama na vlasti tvrde da im je bilo teško doći do oglašivača. Mjere strogog zatvaranja koje su donesene 2020. godine te brojne restrikcije vezane za pandemiju imale su direktne negativne posljedice na finansijsko stanje medija u zemlji, čineći ih ranjivijim na ekonomski i politički pritisak.

Zakoni o zaštiti od klevete: Iako je u zemlji kleveta dekriminalizirana, i dalje postoji veliki broj tužbi protiv novinara, a u postupcima po takvim tužbama često se izriču vrlo visoke novčane kazne. Među sudskim presudama protiv novinara koje zavređuju pažnju su privremene zabrane postavljanja ili objavljivanja određenih informacija, kao i ekstremno visoke i disproporcionalne odštete. U junu i julu je Općinski sud u Sarajevu donio dvije presude kojima je naloženo plaćanje neuobičajeno visokih novčanih kazni za djelo klevete protiv dvije medijske kuće. Nakon što je sud donio presudu, više od 212.000 konvertibilnih maraka (KM) (127.000 USD) je zaplijenjeno sa bankovnog računa izdavačke kuće „Avaz-roto Press“ na osnovu predmeta za klevetu iz 2009. godine i povezanog predmeta iz 2016-2019. u vezi s objavljivanjem sudske presude. „Avaz-roto Press“ je proglašen krivim i prethodno je već platio 5.000 KM (3.000 USD) odštete i pokrio dodatne prateće sudske troškove. U julu je *online* medijskoj kući *Žurnal* naloženo da plati više od 170.000 KM (102.000 USD) na osnovu presude prvostepenog suda za djelo klevete. Udruženje BH novinari je izrazilo zabrinutost da bi ovako previsoke novčane kazne mogле ozbiljno ugroziti rad i poslovanje medija, ističući potrebu za iznalaženjem balansa između ekonomske moći medija, javnog interesa i prava na odštetu. Upravni odbor Vijeća za štampu i *online* medije BiH izrazio je zabrinutost, ističući da su ovako visoke novčane kazne u suprotnosti sa projiciranjem novinarskog integriteta i da ugrožavaju rad medija.

Sloboda izražavanja na internetu

Vlasti nisu ograničavale niti prekidale pristup internetu niti su cenzurirale *online* sadržaj i nema vjerodostojnih izvještaja o tome da su vlasti nadzirale privatnu *online* komunikaciju bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje izaziva rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, uključujući i govor mržnje. Međutim, organi vlasti nisu provodili ovu vrstu zabrane prema *online* medijima.

Akademске slobode i kulturne manifestacije

Vlasti su donekle ograničavale akademsku slobodu. U Tuzlanskom kantonu i Kantonu Sarajevo postoje zakoni kojima se mogu ograničiti nezavisnost i akademska sloboda univerziteta u tim kantonima, dajući pravo izabranim zvaničnicima u općinama da imenuju i razrješavaju univerzitetsko, kao i akademsko osoblje, prema vlastitoj odluci.

Osam javnih univerziteta u zemlji je i dalje etnički podijeljeno, kao i njihovi nastavni programi, diplome i relevantne nastavne aktivnosti. Profesori ponekad navodno u svojim predavanjima koriste predrasudni jezik, dok odabir knjiga i nastavnog materijala pojačava diskriminaciju i predrasude.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Zakonom je zagarantirana sloboda mirnog okupljanja i udruživanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo.

Sloboda mirnog okupljanja

Zakonom je zagarantirana sloboda mirnog okupljanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo. Međutim, vođe neformalne grupe „Pravda za Davida“ je prijavila zlostavljanje od strane policije RS-a u Banja Luci. Okupljanja „Pravda za Davida“ u Banja Luci su održana bez većih incidenata, ali je u jednom slučaju policija RS-a pokušala iskoristiti mjere ublažavanja širenja bolesti COVID-19 kao izgovor za blokiranje okupljanja. Članovi grupe su ponekad lišavani slobode i optuživani su za krivična djela, ali su optužbe odbacivane ili su članovi pušteni na slobodu.

Pokret „Pravda za Davida“ je nastao u odgovoru na ubistvo dvadeset jednogodišnjeg Davida Dragičevića 2018. godine, koje do kraja godine nije bilo riješeno. Porodica Dragičević je mobilizirala na hiljade građana u podršci njihovom traganju za činjenicama o ubistvu i insistiranju na pravdi. Vlada RS-a je pravdala svoju odluku kojom je zabranila sva javna okupljanja grupe, kao i proteste, tvrdeći da pokret nije u potpunosti poštovao zakon tokom prethodnih okupljanja. Neki novinari i protestanti su tvrdili da je tokom hapšenja policija koristila prekomjernu silu protiv protestanata iz grupe „Pravda za Davida“ i da su napravili fotografije kojima potvrđuju svoje navode.

Zajednica lezbijski, gay, biseksualnih, transrodnih, queer i interspolnih osoba (LGBTQI+) je organizirala treću povorku ponosa 14. augusta u Sarajevu, na kojoj je bilo oko 900 učesnika. Parada je prošla mirno, bez incidenata, ali je bilo potrebno veliko policijsko obezbjeđenje zbog brojnih prijetnji organizatorima i učesnicima. S obzirom na to da su članovi Organizacionog odbora Povorke ponosa bili izloženi govoru mržnje i prijetnjama prije, u toku i nakon događaja, mnogi članovi su se osjećali primoranim da se sakriju kako bi izbjegli eventualne napade nakon događaja.

Zakoni kojima je uređeno pravo na slobodu okupljanja u raznim dijelovima zemlje su generalno ocijenjeni kao prekomjerno restriktivni. Među primjerima su zabrana javnog okupljanja ispred brojnih javnih institucija u entitetu RS, dok neki kantonalni zakoni u Federaciji (npr., u Srednjobosanskom kantonu) propisuju krivičnu odgovornost za nepoštivanje administrativnih procedura koje se odnose na organiziranje mirnog okupljanja.

Sloboda udruživanja

Zakonom je zagarantirana sloboda udruživanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo. Prema zakonu, nevladine organizacije se mogu registrirati na državnom, entetskom i kantonalnom nivou kroz generalno efikasan i jednostavan administrativni postupak. Saradnja između vlasti i organizacija civilnog društva na državnom i entetskom nivou je i dalje slaba, a podrška vlasti organizacijama civilnog društva je i dalje netransparentna, posebno u pogledu dodjele novčanih sredstava. Neovisne nevladine organizacije su se žalile da organi vlasti dodjeljuju finansijska sredstva onim nevladinim organizacijama koje su povezane s vladajućim političkim strankama.

c. Sloboda vjere

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja i pravo napuštanja zemlje

Zakonom su garantirani sloboda kretanja unutar zemlje, putovanje u inostranstvo, emigracija i repatrijacija. Vlasti generalno poštuju ova prava, s tim da su i dalje prisutna određena ograničenja.

Kretanje unutar zemlje: Iako tražitelji azila prema Zakonu o azilu imaju slobodu kretanja, organi vlasti u Unsko-sanskom kantonu su nametnuli ograničenja bez zakonske osnove. To je dovelo do toga da su tražitelji azila, uključujući i one koji su prošli postupak registracije, bili izbačeni iz sredstava javnog prijevoza na ulazu na teritoriju Kantona. Za razliku od ranije prakse, nije bilo izuzetaka od ograničenja kretanja za ranjive kategorije, uključujući djecu bez pratnje, trudnice i osobe narušenog zdravstvenog stanja. Uvedene su restrikcije na ulazak u privremene prihvatne centre i njihovo napuštanje i zabranjen je prijem novih migranata u privremenim prihvatnim centrima Miral u Velikoj Kladuši i ta mjera je strogo provedena od strane lokalne policije. Sva ograničenja vezana za transport i prijem u privremene prihvatne centre su ostala na snazi pod izgovorom mjera za ublažavanje širenja bolesti COVID-19. Osim toga, organi u entitetu RS su redovno ograničavali kretanje migranata i tražitelja azila na njihovoj teritoriji i u nekim slučajevima su obezbjeđivali prijevoz do međuentitetske linije razgraničenja u Rudenicama/Ključu gdje im policija Unsko-sanskog kantona nije dozvoljavala ulaz u Kanton, ostavljajući ih na kontrolnom punktu, bez mogućnosti daljeg kretanja.

e. Status i postupanje sa interno raseljenim osobama

Prema statističkim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, 96.305 osoba još uvijek ima status interno raseljene osobe, koje su raseljene u toku sukoba koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Većina Bošnjaka i Hrvata su raseljeni iz entiteta RS, dok su Srbi raseljeni iz Federacije. Na početku godine je UNHCR direktno pružao zaštitu, pomoć, ili i jedno i drugo, za 479 interno raseljenih osoba. Prema podacima UNHCR-a, oko 3.000 osoba, među njima i

interno raseljene osobe, i dalje boravi u kolektivnom smještaju širom zemlje. Iako je prвobitno takav smještaj trebao biti privremenog karaktera, neke osobe u njemu borave 20 ili više godina. Znatan broj interno raseljenih osoba i povratnika živi u uvjetima ispod standarda koji utječu na njihovu egzistenciju.

Ustavom BiH i zakonima je zagarantirano pravo na dobrovoljni povratak ili lokalnu integraciju interno raseljenih osoba, u skladu sa *Vodećim principima UN-a o internom raseljeništvu*. Vlasti aktivno promoviraju siguran povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba ili lokalnu integraciju osoba u mjestu raseljeništa, ovisno o njihovoj specifičnoj situaciji. Vlada je dodijelila sredstva za povratak i sudjelovala je u programima za povratak koji se financiraju međunarodnim sredstvima. Izolirani napadi na povratnike iz manjinskih zajednica se i dalje dešavaju, ali se generalno ne provodi adekvatna istraga takvih napada niti se počinitelji krivično gone. Nema velikih pomaka u unapređenju pristupa ranjivih interno raseljenih osoba i povratnika pravima i uslugama – posebno pravu na obrazovanje na njihovom jeziku.

f. Zaštita izbjeglica

Vlasti su sarađivale s Uredom visokog povjerenstva za izbjeglice i drugim humanitarnim organizacijama u pružanju zaštite i pomoći izbjeglicama, izbjeglicama koje se vraćaju ili tražiteljima azila, kao i drugim osobama obuhvaćenim njihovim mandatom.

Pristup azilu: Zakonom je regulirano odobrenje azila (izbjegličkog statusa ili statusa supsidijarne zaštite) i vlasti su uspostavile sistem pružanja zaštite izbjeglicama. Tražitelji azila čiji zahtjevi za azil nisu riješeni imaju pravo na smještaj u azilantskom centru sve dok Ministarstvo sigurnosti ne doneće konačno rješenje u postupku po zahtjevu za azil, iako se u praksi u azilantski centar upućuju samo porodice koje su podnijele zahtjev za azil, dok se muškarci samci i djeca bez pratnje smještaju u ograničeni broj privremenih prihvatnih centara, čime se ograničava njihov pristup azilu. Osim toga, dva centra koja su namijenjena za smještaj tražitelja azila – azilantski centar Delijaš i izbjegličko prihvatni centar Salakovac – su i dalje neiskorišteni. Smještaj u ove centre nije zasnovan na azilantskom statusu niti namjeri podnošenja zahtjeva za azil, nego na kapacitetu privremenog prihvatnog centra Ušivak u koje Ministarstvo sigurnosti vrši i odobrava upućivanje, zbog čega se mnoge porodice zadržavaju kratko vrijeme nego što nastave putovanje.

Ogromnoj većini izbjeglica i migranata koji dolaze u zemlju je izdana potvrda o iskazanoj namjeri za podnošenje zahtjeva za azil (94% od 80.000 dolazaka od januara 2018. godine), iako je vrlo mali broj njih imao namjeru podnijeti zahtjev za azil u zemlji. Smještaj u bilo koji prihvatni centar ovisi o posjedovanju te potvrde. Time je stvoren veliki broj neriješenih zahtjeva u sistemu azila u kojem ne postoje mehanizmi identificiranja i davanja prioriteta onima kojima je potrebna zaštita i koji žele tražiti međunarodnu zaštitu u zemlji u odnosu na one koji žele nastaviti putovanje. Zbog toga je došlo do prevelikih kašnjenja za osobe koje su željele podnijeti zahtjev za azil. Za zahtjeve za azil koji su podnijeti od januara do jula, prosječno vrijeme čekanja od dana izdavanja potvrde i registracije u Sektoru za azil je bio 182 dana i to samo za one koji su se uspjeli registrirati. Period obrade zahtjeva za one koji su se registrirali je također bio predug i trajao je u prosjeku 422 dana od dana registracije do izdavanja odluke u toku godine, što znači da, u prosjeku, postupak po zahtjevu za azil može trajati do dvije godine od dana izdavanja potvrde do dana donošenja odluke u postupku po zahtjevu za azil.

Da bi podnijeli zahtjev za azil, osobe mora pozvati Sektor za azil. Organi nadležni za azil trenutno redovno pozivaju da podnesu zahtjev za azil samo djecu bez pratnje i porodice smještene u privremenom prihvatnom centru Ušivak i osobe u privatnom smještaju. Muškarci samci u drugim privremenim prihvatnim centrima, osobe u Unsko-sanskom kantonu i one koje su smještene u centrima u nadležnosti vlade – u azilantskom centru Delijaš i izbjegličko-prihvatnom centru Salakovac – nisu bili pozivani da podnesu zahtjev te su, stoga, imali ograničen pristup azilantskom postupku ili nisu nikako ostvarili pristup. Zbog vrlo restriktivnog pristupa azilantskom postupku i dugotrajnog i neefikasnog postupka za one koji su podnijeli zahtjev mnoge osobe su odustale od azilantskog procesa i nadležni organi su obustavili postupak u većini slučajeva prije nego što su donijeli prvostepenu odluku (546 obustava, u poređenju sa 85 odluka 2020. godine ili 86,5% predmeta je obustavljeno).

Nadležni organi su i dalje imali ograničavajući pristup ocjeni zahtjeva za azil i od početka naglog porasta mješovitog kretanja 2018. godine dodijelili su izbjeglički status u samo tri slučaja. Umjesto toga, dodjeljivali su supsidijarnu zaštitu u slučajevima u kojima bi izbjeglički status više odgovarao – naprimjer, državljanima Sirije – dok je većina zahtjeva odbijena već u prvom stepenu, uključujući 27 od 31 odluke ili 87% odluka donesenih u toku godine. Tražitelji azila imaju pravo uložiti žalbu na negativnu odluku Sudu BiH, iako Sud nema konkretnu ekspertizu za azil i često je potvrđivao prvostepene odluke organa nadležnih za azil i samo intervenirao po pitanjima koja su se odnosila na postupak, a ne na sadržaj ili kvalitetu odluke. Kada je Sud prihvatio žalbu, vraćao je predmet na ponovni postupak pred Sektorom za azil, ali je druga odluka bila nepromijenjena. I dalje su postojale praznine u pogledu pristupa tražitelja azila i korisnika međunarodne zaštite pravima i uslugama, uključujući obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, besplatnu pravnu pomoć, zaposlenje i osnovne socijalne usluge.

U prihvatnim centrima su međunarodne organizacije, NVO i volonteri pružali usluge koje su varirale među ustanovama. Postoje dva centra kojima rukovodi vlada (azilantski centar Delijaš i izbjegličko-prihvatni centar Salakovac) koji su i dalje bili neiskorišteni, dok je većina tražitelja azila i migranata boravila u pet privremenih prihvatnih centara kojima rukovodi Međunarodna organizacija za migracije u saradnji sa Službom za poslove sa strancima u Sarajevu (Ušivak i Blažuj) i Unsko-sanskom kantonu (Borići, Miral i Lipa). U odgovoru na nedovoljan smještaj za djecu bez pratnje, Ministarstvo sigurnosti je u saradnji sa MFS EMMAUS-ovim Centrom za djecu i mlade u decembru 2020. godine počeo pružati zaštitno osjetljiv smještaj u centru za djecu migrante i tražitelje azila. Zbog lokacije centra u općini Dobojski Istok, daleko od većih koncentracija tražitelja azila i migranata u Kantonu Sarajevu i Unsko-sanskom kantonu, većina djece je odlučila tražiti smještaj u privremenim prihvatnim centrima, posebno onim koji su namijenjeni odraslim muškarcima samcima, čime su izložena riziku od iskorištavanja i zlostavljanja. I dalje nedostaje zaštitno-osjetljiv smještaj za druge ranjive kategorije ili osobe s posebnim potrebama, uključujući i one sa fizičkim i mentalnim invaliditetom, porodice sa djecom, žrtve rodno zasnovanog nasilja ili nasilja u porodici, osobe sa raznim seksualnim orientacijama i rodnim identitetima, starije osobe i žrtve trgovine ljudima.

Pandemija bolesti COVID-19 je i dalje ometala proces podnošenja zahtjeva za azil.

Zbog masovnog priliva 2018. godine, organi vlasti su u velikoj mjeri zaustavili prethodnu praksu zadržavanja neregularnih migranata u imigracionom centru u Lukavici, uglavnom zbog ograničenog kapaciteta. Nevladine organizacije, uključujući i pružatelje besplatne pravne pomoći, su i dalje imali ograničen pristup imigracionom centru i azilantskim centrima zbog mjera za ublažavanje širenja bolesti COVID-19. Pristup informacijama, besplatna pravna

pomoć i azil su i dalje predstavljali problem za osobe koje su pod mjerom nadzora u imigracionom centru, posebno s obzirom na rizik od povratka i prisilnog povratka za osobe pod nadzorom.

Prema nekim odredbama zakona kojima je regulirana ekstradicija, vlasti imaju mogućnost izručenja osobe koja je izrazila namjeru da podnese zahtjev za azil ukoliko je zahtjev podnijela nakon što je država primila zahtjev za izručenje te osobe.

Sigurna zemlja porijekla/tranzita: Zakonom je određena primjena koncepta „sigurne zemlje porijekla ili sigurne treće zemlje“. Nadležni organi mogu odbiti zahtjev za azil svih podnositelja koji ne mogu dokazati da se ne mogu vratiti u zemlju porijekla niti u bilo koju zemlju tranzita. Za primjenu ovog koncepta bi Vijeće ministara BiH trebalo sačiniti listu sigurnih trećih zemalja i zemalja porijekla koju Vijeće ministara BiH još uvijek nije usvojilo.

Trajna rješenja: Program integracije i povratka izbjeglica i raseljenih osoba je propisan zakonskim okvirom. Zemlja je potpisnica Regionalnog stambenog programa kojeg financiraju međunarodni donatori uz djelomičnu podršku UNHCR-a i OSCE-a, čiji je cilj iznalaženje trajnih rješenja za oko 74.000 izbjeglica i raseljenih osoba iz četiri zemlje regije, uključujući i 14.000 najranjivijih izbjeglica iz BiH, povratnika i interno raseljenih osoba u BiH. Dugotrajni postupak odabira korisnika uslijed problema vezanih za kapacitete i upravljanje doveo je do dodatnih kašnjenja u rekonstrukciji stambenih jedinica za korisnike. Fragmentirana institucionalna rješenja, kao i politički imperativ da se izvrši proporcionalan odabir korisnika među konstitutivnim narodima u zemlji, doprinijeli su administrativnim odgovlašenju procesa. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je izradilo podzakonski akt o praktičnoj podršci većoj integraciji izbjeglica i osoba kojima je odobrena supsidijarna zaštita u društvo.

Privremena zaštita: Vlada je odobrila status supsidijarne zaštite osobama koje ispunjavaju uvjete za stjecanje izbjegličkog statusa. U toku prvih sedam mjeseci godine vlasti su odobrile supsidijarnu zaštitu za 4 osobe, a do kraja jula je bilo 50 osoba sa statusom supsidijarne zaštite u zemlji. Iako status supsidijarne zaštite daje osobama pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, radu i socijalnoj zaštiti, u praksi su i dalje prisutni problemi u pogledu ostvarivanja ovih prava. Status supsidijarne zaštite zahtjeva godišnji pregled i potvrđivanje statusa od strane organa vlasti i ne podrazumijeva put do odobrenja stalnog boravka i, na kraju, naturalizacije, i korisnicima supsidijarne zaštite se ne izdaju putne isprave i oni nemaju pravo na spajanje porodice, čime se ometa njihova lokalna integracija i postizanje trajnih rješenja.

g. Osobe bez državljanstva

Do jula, UNHCR je raspolagao podacima o 69 osoba u riziku od apatriđije, uključujući Rome, djecu koju su rodili nedokumentirani migranti i tražitelji azila, osobe rođene u inostranstvu, koje nisu upisane u matične knjige rođenih i osobe koje nisu upisane u matične knjige rođenih i matične knjige državljana. UNHCR je nastavio pružati pomoć organima vlasti kako bi olakšao upis u matične knjige rođenih i matične knjige državljana. Od 2009. do augusta UNHCR je putem svog partnera u implementaciji NVO Vaša prava BiH, pomogao potvrđivanje državljanstva za 1.765 osoba.

Dio 3. Sloboda učešća u političkom procesu

Građanima je Ustavom i zakonom pružena mogućnost da biraju vlast na slobodnim i pravičnim izborima koji se održavaju periodično tajnim glasanjem, na osnovu općeg i jednakog prava glasa. Međutim, promatrači su primijetili nekoliko nedostataka.

Izbori i političko učešće

Posljednji izbori: Opći izbori su održani 2018. godine, a općinski izbori 2020. godine. Rezultati općih izbora održanih 2018. godine nisu bili u potpunosti provedeni s obzirom na to da još uvijek nije bila formirana entitetska vlada u Federaciji ni vlada Hercegovačko-neretvanskog kantona. Ured za demokratske institucije i ljudska prava pri Organizaciji za bezbjednost i saradnju u Evropi je naveo da su izbori 2018. godine održani u konkurentom okruženju, ali su ih karakterizirale stalne etničke podjele. Iako su kandidati vodili slobodnu kampanju, Ured je primijetio da „primjeri vršenja pritiska i neprimjerenog utjecaja na birače nisu djelotvorno riješeni“, navodeći nedostatke koji već dugo postoje u zakonskom okviru. Ured je dalje naveo da su izbori efikasno provedeni, ali je rasprostranjениm vjerodostojnjim navodima o manipuliranju sastavom biračkih odbora od strane političkih subjekata koji su sudjelovali na izborima smanjeno povjerenje birača u integritet izbornog procesa. Centralnoj izbornoj komisiji BiH je uloženo preko 60 prigovora zbog navodnih neregularnosti izbora.

Općinski izbori u BiH i zasebni izbori u Gradu Mostaru su održani 2020. godine. Zakonom o izmjenama i dopunama Izbornog zakona 2020. godine je utrt put održavanju prvih lokalnih izbora u Gradu Mostaru u proteklih 12 godina, čime je BiH provela odluku Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Baralija protiv BiH. Godine 2019. je Evropski sud za ljudska prava odlučio u korist Irme Baralije, političarke iz Mostara, koja je tužila državu zbog toga što joj onemogućava da glasa i kandidira se na izborima u Gradu Mostaru u kojem lokalni izbori nisu održani od 2008. godine. Sud je utvrdio da su organi vlasti svojim neprovođenjem odluke Ustavnog suda iz 2010. godine o aranžmanima lokalnih izbora u Mostaru stvorili pravni vakuum. U decembru 2020. godine su u skladu s tim održani izbori u Gradu Mostaru. Promatrači iz civilnog društva i međunarodne zajednice su okarakterizirali proces kao općenito slobodan i pravičan. Gradsko vijeće Grada Mostara se prvi put sastalo u novom sazivu 5. februara i novi gradonačelnik je izabran 15. februara.

Političke stranke i političko učešće: Predsjednici nekoliko manjih političkih stranaka su se žalili da veće stranke uživaju stvarni monopol nad ministarstvima, javnoj službi i medijima, dok je članstvo u dominantnoj stranci preduvjet za napredovanje.

Učešće žena i pripadnika manjinskih zajednica: Iako niti jedan zakon ne ograničava učešće žena i pripadnika manjinskih zajednica u političkom procesu te uprkos činjenici da žene čine preko 50 posto izbornog tijela, patrijarhalna kultura u zemlji ograničava njihovo učešće u politici. Iako prema zakonu najmanje 40% kandidata političkih stranaka moraju biti žene, ženama pripada svega 24% mandata (14 od ukupno 57 mandata) u Zastupničkom domu i Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH, što je povećanje sa 19% u 2019. godini. Ženama pripada 24% mandata (38 od ukupno 156 mandata) u oba doma Parlamenta FBiH, jednako kao u 2019. godini.

U RS-u ženama pripada 17 od 83 mandata (20%) u Narodnoj skupštini RS-a, što je nešto više u odnosu na 18% 2019. godine. U Vladi RS-a, žene se nalaze na šest od ukupno 16 ministarskih pozicija, kao i 2019. godine. U RS-u, žena obnaša predsjedničku funkciju. Na općinskim izborima 2020. godine, od 3.090 nositelja mandata izabranih na razne funkcije u općinskim i gradskim vijećima, skupštinama opština i gradova i Skupštini Brčko distrikta, 2.483 su

muškarca (80,36%) i svega 607 su žene (19,64%). Među 425 kandidata za načelnika bilo je svega 29 žena. Od 143 načelnika općina u BiH, samo je pet žena (3,49%) izabrano na izborima 2020. godine. Benjamina Karić je imenovana gradonačelnicom Grada Sarajeva 8. aprila – druga gradonačelnica u historiji Grada.

Prema zakonu, Srbi, Hrvati i Bošnjaci, koji su prema Ustavu „konstitutivni narodi“ u zemlji, kao i „ostali“ koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ova tri naroda, moraju biti adekvatno zastupljeni na svim nivoima vlasti. Vlasti ne poštuju ovu odredbu. 17 priznatih nacionalnih manjina su i dalje u velikoj mjeri nezastupljene u vlasti. Nema predstavnika manjina u državnom parlamentu. Dana 2. augusta je Hercegovačko-neretvanski kanton usvojio amandmane na svoj Ustav kojima su Srbi proglašeni konstitutivnim u tom kantonu. Amandmanima su priznata prava ove etničke grupe, uključujući i srpski jezik i cirilično pismo. Vlada nije donijela izmjene u skladu s presudama Evropskog suda za ljudska prava iz 2009. godine u kojima je Sud utvrdio da je Ustav zemlje diskriminirajući prema „ostalima“, kao što su Jevreji i Romi, s obzirom na to da im onemogućava da se kandidiraju za Predsjedništvo i Dom naroda.

Dio 4. Korupcija i nedostatak transparentnosti u vlasti

Zakonom su propisane kazne za krivična djelo korupcije u vlasti, međutim, vlada ne provodi zakon djelotvorno niti daje korupciji u vlasti prioritet kao ozbiljnog problemu. Brojni su izvještaji o korupciji u vlasti u toku godine. Pred sudovima nisu procesuirana koruptivna djela visokih zvaničnika, dok je u većini završenih postupaka izrečena uvjetna kazna. Zvaničnici često prolaze nekažnjeno za koruptivna djela i korupcija i dalje prevladava u velikom broju političkih institucija i privrednih subjekata. Korupcija posebno prevladavala u sektoru zdravstva i obrazovanja, u postupcima javnih nabavki, u lokalnoj upravi i u postupku zapošljavanja u državnoj upravi.

Iako vlasti imaju mehanizme istrage i kažnjavanja zloupotrebe i korupcije, politički pritisak često sprečava njihovu primjenu. Promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena i kontinuirani su izvještaji o korupciji u državnim i entitetskim snagama sigurnosti. U svim policijskim agencijama postoje jedinice koje provode unutarnje istrage. U toku cijele godine, uglavnom uz pomoć međunarodne zajednice, vlasti su organizirale obuku za pripadnike policije i snaga sigurnosti, usmjerenu na borbu protiv zloupotrebe i korupcije i na promoviranje poštivanja ljudskih prava. Priručnici za terensku obuku pripadnika policije obuhvataju i komponente obuke koje se odnose na etiku i borbu protiv korupcije.

Korupcija: Iako javnost na korupciju gleda kao na endemičnu pojavu u javnoj sferi, malo je zahtjeva javnosti da se korumpirani zvaničnici procesuiraju. Postoje indicije da je pravosuđe pod političkim utjecajem i imenovanja na funkcije u pravosuđu se ne zasnivaju na zaslugama, a odgovornost sudija i tužitelja je na niskom nivou. Ostroma državna, entitetska, kantonalna i općinska administracija, koja je na svim nivoima nadležna da donosi zakone i druge propise koji se odnose na rad organa, stvorila je sistem sa nedovoljno transparentnosti i omogućila korupciju. Postojanje velikog broja nivoa vlasti je korumpiranim zvaničnicima pružilo ogromne mogućnosti da traže „naknade za uslugu“, posebno u organima lokalne uprave.

Analitičari smatraju da je zakonski okvir za sprečavanje korupcije zadovoljavajući na gotovo svim nivoima vlasti i nepostojanje krivičnog procesuiranja visoko rangiranih dužnosnika pripisuju nedostatku političke volje. Mnoge državne institucije zadužene za borbu protiv

korupcije, kao što je Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, imaju ograničena ovlaštenja, bez izvršnih ovlasti, i nedostaju im resursi. Postoje indicije da je pravosuđe pod političkim utjecajem i Visoko sudska i tužilačko vijeće se našlo usred korupcijskih skandala, što je dovelo do ostavke predsjednika Vijeća, Milana Tegeltije, zbog navodne umiješanosti u korupciju. Odmah nakon što je podnio ostavku, Tegeltija je imenovan na mjesto savjetnika srpskog člana Predsjedništva BiH, Milorada Dodika. Odgovornost sudija i tužitelja je na niskom nivou, a njihova imenovanja često nisu zasnovana na zaslugama. Krivična gonjenja se smatraju generalno neefikasnim i predmetom političkih manipulacija, zbog čega se često završavaju uvjetnom osudom ili kaznom zatvora kraćom od zakonom propisane minimalne kazne. Do kraja 2020. godine je u tužilaštima na svim nivoima bilo 50 predmeta korupcije protiv visokih zvaničnika. Istraga je bila u toku u 20 predmeta; u tri predmeta je donijeta naredba o obustavi istrage, a sudski postupak je bio u toku u 27 predmeta. Prema izvještaju Transparency Internationala, smanjen je broj istraga koruptivnih djela – posebno u entitetima Federacija i RS – u proteklih pet godina. U izvještaju se ističe da posebno zabrinjava to što preko polovine krivičnih prijava za korupciju završi naredbom o nepokretanju istrage. TI je izjavio da to ukazuje na neadekvatnu saradnju između tužilaštava i policijskih agencija.

Sud BiH je osudio Kemala Čauševića, bivšeg direktora Uprave za indirektno oporezivanje, na devet godina zatvora zbog primanja mita i pranja novca.

Prema tvrdnjama profesora i studenata, korupcija je i dalje prisutna na svim nivoima sistema visokog obrazovanja. Profesori nekoliko univerziteta su izjavili da je podmićivanje uobičajena praksa i da su bili izloženi pritisku od kolega i nadređenih da daju više ocjene studentima sa rodbinskim ili političkim vezama. Postoje vjerodostojni navodi o korupciji u javnim nabavkama, zapošljavanju u javnom sektoru i u sistemu zdravstvene zaštite.

Pandemija bolesti COVID-19 je zloupotrijebljena za razne koruptivne aktivnosti; jedan od najznačajnijih slučajeva se odnosi na nabavku neupotrebljivih respiratora iz Kine u vrijednosti od oko šest miliona dolara. Sud BiH je potvrdio optužnicu kojom se federalni premijer Fadil Novalić, ministrica financija Jelka Miličević i direktor Federalne uprave civilne zaštite Fahrudin Solak terete za korupciju. Do novembra je postupak pred Sudom BiH još uvijek bio u toku.

Dio 5. Stav vlade u pogledu međunarodnih istraga i istraga nevladinog sektora u vezi sa navodima o povredama ljudskih prava

Razne domaće i međunarodne grupe za zaštitu ljudskih prava su generalno djelovale bez ograničenja od strane vlasti i istraživale su i objavljivale svoje nalaze o povredama ljudskih prava. Zvaničnici vlasti su rijetko sarađivali i imali sluha za stajališta takvih grupa, a Vijeće ministara još uvijek u velikoj mjeri isključuje nevladine organizacije iz donošenja politički važnih ili osjetljivih odluka i iz konsultacija o prijedlozima zakona. Ponekad su vlasti pripisivale neodržavanje konsultacija s nevladnim organizacijama ograničenjima okupljanja tokom pandemije. Međutim, nevladine organizacije su nastavile širiti saradnju s vlastima na nižim nivoima.

Nositelji javnih funkcija u oba entiteta, u Federaciji i RS-u, nisu nastojali ograničiti aktivnosti nevladinih organizacija. Promatrači su primijetili da su neki predstavnici civilnog društva koji rade na visoko osjetljivim pitanjima, kao što su ratni zločini i borba protiv korupcije, bili izloženi prijetnjama i verbalnim napadima. Takve prijetnje su dolazile od osoba putem

društvenih medija ili grafita ispisanih na uredima nevladinih organizacija. Vlasti su rijetko uspješno istražile takve prijetnje. Nevladine organizacije mogu biti zatvorene po sili zakona jedino ako se utvrdi da djeluju protuzakonito.

Organizacije civilnog društva često nemaju adekvatna finansijska sredstva i većina njih ovisi o pomoći vlasti ili međunarodnoj pomoći. Lokalne vlasti uglavnom pružaju finansijsku podršku nevladinim organizacijama pod uvjetom da ih vladajuće stranke ne smatraju prijetnjom.

Ujedinjene nacije ili druga međunarodna tijela: Za razliku od vlasti Brčko distrikta, entitetske vlasti u Federaciji, a posebno u RS-u, generalno nisu kooperativne u odnosima sa Uredom visokog predstavnika koji je formiran Dejtonskim sporazumom i koji nadzire provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma. Nakon što je bivši visoki predstavnik Valentin Inzko nametnuo dopune Krivičnog zakona kojima se kažnjava negiranje genocida, veličanje radnih zločina i poticanje na rasnu, vjersku i etničku mržnju i nasilje, Narodna skupština RS-a (NSRS) je izglasala zakon kojim se sprečava primjena dopuna u RS-u. Predsjednica entiteta RS, Željka Cvijanović, je 12. oktobra potpisala ukaz o proglašavanju Zakona, koji je stupio na snagu 13. oktobra. Prema Zakonu RS-a, dopune Krivičnog zakona se neće primjenjivati u RS-u i vlasti RS-a neće surađivati s vlastima BiH u primjeni zakona. Zvaničnici RS-a su također proglašili visokog predstavnika Christiana Schmidta nelegitimnim.

Vlada RS-a je 21. jula objavila izvještaj tzv. Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji od 1992. do 1995. godine, koju je formirala entitetska vlada RS-a. U izvještaju je osporen genocid u Srebrenici i optužen je UN-ov Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju za pogrešnu kvalifikaciju Srebrenice kao genocida, kao i za, kako su nazvana u izvještaju, „politički pristrasna“ suđenja bosanskim Srbima.

Dana 5. februara je Skupština Bosansko-podrinjskog kantona u Federaciji razriješila Predsjednika i Zamjenika predsjednika skupštine i Kantonalnog ministra unutarnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona. Ured visokog predstavnika je odluku proglašio neustavnom, ali Skupština nije promijenila svoju odluku i ignorirala je Ured visokog predstavnika.

Organi vlasti koji se bave ljudskim pravima: Institucija ombudsmana na državnom nivou ima ovlasti da istražuje navode o povredama domaćih zakona za zaštitu ljudskih prava u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda koje nisu zakonski obavezujuće. Institucija ombudsmana je izjavila da nema dovoljno sredstava za djelotvorno funkcioniranje. Na čelu Institucije ombudsmana je jedan Bošnjak, jedan Hrvat i jedan Srbin.

Državni parlament ima Zajedničku komisiju za ljudska prava koja je sudjelovala u aktivnostima vezanim za ljudska prava skupa sa vladinim i nevladinim organizacijama. Do septembra je Komisija održala 10 radnih sjednica.

Prema podacima do decembra 2020. godine, Vijeće ministara je imalo savjetodavno tijelo za saradnju s nevladinim organizacijama. Ciljevi tog tijela su bili unaprijediti saradnju između Vijeća ministara i nevladinih organizacija i stvoriti stimulirajuće pravno, institucionalno i finansijsko okruženje za rad nevladinog sektora u zemlji u skladu sa Sporazumom o saradnji između Vijeća ministara i nevladinih organizacija.

Dio 6. Diskriminacija i društvene zloupotrebe

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Zakonom je kažnjivo silovanje (uključujući i silovanje muškaraca), kao i silovanje supružnika, nasilje u porodici i nasilje od strane intimnog partnera. Maksimalna kazna zaprijećena za djelo silovanja, bez obzira na rod, uključujući i silovanje supružnika, je zatvorska kazna u trajanju od 15 godina. Policija ne tretira silovanje supružnika kao teško krivično djelo, zbog čega se zakon ne primjenjuje djelotvorno. Žene žrtve silovanja nemaju regularan pristup besplatnoj socijalnoj podršci i pomoći i one se i dalje suočavaju sa predrasudama i diskriminacijom u svojim zajednicama i od predstavnika javnih institucija.

Iako su zakonom u Federaciji i RS-u nadležne institucije ovlaštene da počinitelja nasilja u porodici udalje iz porodičnog stambenog prostora, službenici rijetko ili nikad ne primjenjuju takve odredbe.

NVO su izvjestile da su nadležni organi često vraćali počinitelje u porodični stambeni prostor u roku od manje od 24 sata nakon što je počinio djelo nasilja, često navodno zbog toga što nisu znali gdje će počinitelj boraviti. U Federaciji i RS-u, nadležni organi kvalificiraju djelo nasilja u porodici kao krivično djelo, dok se u Brčko distriktu isto djelo može kvalificirati kao krivično djelo ili prekršaj. U januaru je u Federaciji dopunjeno Zakon o zaštiti od nasilja u porodici uvođenjem „osobe od povjerenja“ koja može pružiti pomoći žrtvama u toku sudskog postupka. Čak u slučaju podizanja optužnice za djelo nasilja u porodici i izricanja osuđujuće presude, okrivljenima, čak i povratnicima u činjenju tog djela, često je izricana uvjetna kazna. Da bi izbjegli duge sudske postupke, sudiye i u Federaciji i u RS-u rijetko primjenjuju zakone o zaštiti od nasilja u porodici koji propisuju veće kazne i radije primjenjuju samo krivične ili druge zakone, zbog čega se djelo kvalificira kao blaže i izriču se blaže kazne.

Nasilje u porodici je prepoznato kao jedno od najvažnijih problema vezanih za rodnu ravnopravnost. Agencija za ravnopravnost spolova je izvjestila da je jedna od svake dvije žene ili djevojke starije od 15 godina doživjela neku vrstu nasilja u porodici (psihičko, ekonomsko ili fizičko) i da se ovaj problem ne prijavljuje u dovoljnoj mjeri zato što većina žrtava ne vjeruje sistemu podrške (policiji, centrima za socijalni rad i pravosuđu). Nevladine organizacije vode osam sigurnih kuća u zemlji (pet u Federaciji i tri u RS-u) sa ukupno 181 krevetom. U entitetu RS su sigurne kuće zvanično uključene u sistem institucija koje podržava vlada i od vlade dobivaju redovnu financijsku podršku. U Federaciji, sigurne kuće ne podržava entitetska vlada i one ne primaju pomoći iz budžeta s obzirom na to da nisu doneseni podzakonski akti kojima bi se reguliralo financiranje sigurnih kuća. Federacija pruža podršku sigurnim kućama putem vladinih grantova. U toku godine je Federalna vlada dodijelila sigurnim kućama grant u vrijednosti od 240.000 KM (142.000 USD). Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je (putem Agencije za ravnopravnost spolova) obezbijedilo 100.000 KM (59.000 USD) u podršci radu svih osam sigurnih kuća. Osim toga, u odgovoru na povećanje rodno zasnovanog nasilja u toku pandemije COVID-19, u toku 2020. godine je Ministarstvo (putem Agencije za ravnopravnost spolova) dodijelilo sigurnim kućama dodatnih 160.000 KM (94,600 USD). Prema nevladinim organizacijama koje vode sigurne kuće, 679 slučajeva nasilja u porodici je evidentirano u toku 2020. godine, što je za 50% više u odnosu na 2019. godinu. U zemlji je na snazi Gender akcioni plan BiH za period 2018-2022. Vijeće ministara je formiralo Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcionog plana. U zemlji ne postoji sistem prikupljanja podataka o slučajevima nasilja u porodici. Agencija za ravnopravnost spolova je radila na uspostavi mehanizma na lokalnom nivou za koordinaciju podrške žrtvama. 2019. godine Agencija je provela analizu sistema za prikupljanje podataka o slučajevima nasilja u porodici koji su sudski

procesuirani i dostavila je svoje preporuke za unapređenje sistema Visokom sudsakom i tužilačkom vijeću. Agencija za ravnopravnost spolova je nastavila izradu kompjuteriziranog sistema prikupljanja podataka o nasilju u porodici u Federaciji, dok je RS odbila sudjelovati u ovom projektu podržanom međunarodnim sredstvima, navodeći svoju percepciju ove inicijative kao prijenos nadležnosti sa entiteta na državni nivo.

Mrežu institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u zemlji čini Agencija za ravnopravnost spolova na državnom nivou i gender centri na entitetском nivou. Također postoji Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Doma naroda i Zastupničkog doma Parlamenta Federacije, Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine RS-a i Komisija za gender pitanja Skupštine Brčko distrikta. Komisije za pitanja rodne ravnopravnosti su formirane i na kantonalm nivou; na lokalnom nivou komisije djeluju pri općinskim vijećima/skupštinama opština.

Seksualno zlostavljanje: Borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici je uglavnom u nadležnosti entiteta. Zakonom BiH definirano je i zabranjeno rodno zasnovano uznenimiravanje, uključujući i seksualno uznenimiravanje, kao oblik diskriminacije.

Nevladine organizacije su izvijestile da seksualno zlostavljanje predstavlja ozbiljan problem, ali da žene koje su izložene zlostavljanju rijetko takve slučajeve prijavljaju zato što ne očekuju da će dobiti sistematsku podršku od institucija nadležnih za provedbu zakona niti da će počinitelji biti kažnjeni ili očekuju blagu kaznu, što su pokazale godine takve prakse pravosudnih institucija.

Reproduktivna prava: Nema izvještaja o prisilnom pobačaju i nedobrovoljnoj sterilizaciji od strane organa vlasti.

Nije postojao program sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja, a obrazovanje, uključujući i obrazovanje iz reproduktivnog zdravlja i srodnih tema, nije standardizirano u zemlji. Pripadnici manjina, posebno Romkinje, nailaze na disparitete u ostvarivanju pristupa informacijama i uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i informacije i usluge reproduktivnog zdravlja. Naprimjer, Romkinje nisu uključene u sistem javnog osiguranja zbog toga što ne ispunjavaju zakonske uvjete jer nemaju zvanične dokumente kojima bi potvrdile mjesto prebivališta ili upis u matične knjige ili zbog siromaštva i socijalne marginalizacije, što im onemogućava pristup zdravstvenim uslugama. Drugi problem za Romkinje je taj što se kretanjem iz jednog dijela zemlje u drugi poništava njihov upis, a njihov pristup zdravstvenim uslugama podliježe različitim pravilima i uvjetima.

U oba entiteta BiH (Federacija i Republika Srpska), kao i u Brčko distriktu, postoje zakoni koji žrtvama seksualnog nasilja omogućavaju pristup uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Žene s invaliditetom u BiH se i dalje suočavaju s preprekama prilikom ostvarivanja pristupa uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Naprimjer, u zdravstvenim ustanovama nema obučenog osoblja za rad sa ženama s invaliditetom niti su ginekološki stolovi prilagođeni ženama s određenim invaliditetom.

Diskriminacija: Žene zakonski imaju jednak pravni status i prava kao i muškarci, što je regulirano porodičnim zakonom, zakonom o slobodi vjere, ličnom statusu i državljanstvu, kao i zakonima koji se odnose na rad, imovinska pitanja, naslijede, zapošljavanje, pristup kreditima i vlasništvo ili rukovođenje preduzećima ili imovinom, i organi vlasti generalno jednako

tretiraju muškarce i žene. Zakon izričito ne nalaže jednaku naknadu za jednak rad, ali zabranjuje rodnu diskriminaciju. Žene i muškarci su generalno jednakom plaćeni za jednak rad u javnim preduzećima, ali ne i u svim privatnim preduzećima. Kao što je ocijenila Agencija za ravnopravnost spolova u *Gender akcionom planu za period 2018-2022*, žene u zemlji se suočavaju sa višestrukim preprekama na tržištu rada, kao što su dugo čekanje na prvi posao, dugotrajni prekidi radnog odnosa zbog porodiljskog odsustva ili njege starijih članova porodice i nemogućnosti žena u srednjoj dobi da se ponovo uključe na tržište rada uslijed promjena na tržištu i prestanka potrebe za određenom vrstom rada. Nevladine organizacije su izvijestile da tokom intervjeta kandidatkinja, potencijalni poslodavci rutinski pitaju žene da li planiraju uskoro osnovati porodicu i ponekad od žena zahtijevaju da potpišu sporazum prema kojem neće planirati trudnoću u naredne tri godine.

Prema zakonima o radu Federacije i RS, poslodavac ne smije raskinuti ugovor o radu sa ženom kada ona koristi svoje pravo na trudnoću, porodiljsko odsustvo, rad na pola radnog vremena po isteku porodiljskog odsustva, rad na pola radnog vremena do navršene treće godine života djeteta ako je djetetu potrebna pojačanja briga i njega prema nalazu nadležne zdravstvene ustanove i na odsustvo radi dojenja. Iako su ova prava zakonom propisana, provedba nije konzistentna. U praksi žene često nisu u mogućnosti koristiti porodiljski dopust godinu dana, koliko je propisano zakonom, vratiti se na isto radno mjesto po isteku porodiljskog odsustva niti iskoristiti pravo rada na pola radnog vremena. Poslodavci su i dalje raskidali ugovor o radu sa trudnicama i porodiljama uprkos tome što postoji zakonska zaštita. Nivo materinskog dodatka tokom porodiljskog odsustva je nejednak u različitim dijelovima zemlje. Vlada RS-a plaća 405 KM (250 USD) mjesečno na ime materinskog dodatka nezaposlenim porodiljama u trajanju od jedne godine, a za blizance, treće i svako naredno dijete u trajanju od 18 mjeseci. Zaposlene porodilje imaju pravo na plaćeno porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine. U Federaciji je ova naknada drugačije regulirana u svakom od 10 kantona, dok Zakon o radu i Zakon o socijalnoj zaštiti Federacije daju samo okvir za naknadu. Naprimjer, u Kantonu Sarajevo naknada iznosi 80% posljednje zarađene plaće zaposlenice u toku prvih šest mjeseci, a Kanton određuje fiksni iznos za preostalih šest mjeseci. Žene i dalje nisu dovoljno zastupljene u agencijama za provedbu zakona. Prema istraživanju Centra za sigurnosne studije, žene čine svega 20% zaposlenih u policijskim agencijama u BiH i generalno imaju niže činove, dok nijedna žena nema čin generala niti čin glavnog inspektora policije. Prema istraživanju, žene generalno nisu dovoljno zastupljene na rukovodećim funkcijama.

Rodno pristran odabir spola: U 2020. godini je omjer između dječaka i djevojčica pri rođenju u zemlji iznosio 107 dječaka na 100 djevojčica.

Sistemsko rasno ili etničko nasilje i diskriminacija

Maltretiranje i diskriminacija pripadnika manjina i dalje su se dešavali širom zemlje, iako rjeđe nego u prethodnim godinama. Međureligijsko vijeće BiH je izvijestilo da je izvršeno 17 napada na vjerske objekte u toku 2020. godine. Pripadnici manjina se i dalje suočavaju s diskriminacijom pri zapošljavanju i u obrazovanju i u javnom i u privatnom sektoru. Iako je diskriminacija zakonom zabranjena, aktivisti ljudskih prava su primijetili neadekvatnu primjenu zakona od strane organa vlasti. Naprimjer, u 2020. godini je u BiH policiji prijavljeno 119 incidenta potencijalno motiviranih pristranošću, dok se najčešće pristranost odnosila na etničku pripadnost, koja je u zemlji povezana s vjerom. Najčešći incidenti su bili nanošenje štete vjerskim objektima, imovinska šteta i verbalni napadi. U jednom slučaju je sud utvrdio da se radilo o krivičnom djelu počinjenom iz mržnje zato što je sud 2020. godine uzeo u obzir

obaveznu otežavajuću okolnost sigurnosne prijetnje vezane za etničku pripadnost i izrekao uvjetnu osudu.

Nasilje i zastrašivanje etničkih manjina je u nekim slučajevima usmjereni na vjerske simbole i objekte određene manjine. Za više informacija vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: www.state.gov/religiousfreedomreport/.

Organi vlasti su često diskriminirali Rome, posebno Romkinje, koji su i dalje najranjivija i najdiskriminiranija zajednica u zemlji. Oni su diskriminirani prilikom pokušaja ostvarivanja pristupa stambenom zbrinjavanju, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i mogućnostima zapošljavanja i gotovo 95% Roma je nezaposleno. Pandemija COVID-19 je pogoršala ranjivosti romske zajednice. Znatan postotak Roma nema krov nad glavom ili u kući nema vodu i električnu energiju. Mnoge stambene jedinice su prenatrpane i stanari nemaju dokaz o vlasništvu. Nemogućnost dokazivanja vlasništva otežava Romima da izvade identifikacijske dokumente koji su osnovni preduvjet za ostvarivanje drugih građanskih prava, kao što su pravo na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Oko tri četvrтиne Roma živi u otvoreno segregiranim kvartovima s vrlo lošom osnovnom infrastrukturom.

Tokom popisa stanovništva 2013. godine, 12.583 osobe su se izjasnile kao Romi, što je, po mišljenju promatrača, znatno ispod stvarnog broja Roma u zemlji.

Romski aktivisti su izjavili da najmanje 40.000 Roma živi u zemlji, što je slično procjenama Vijeća Evrope. Promatrači pripisuju razliku u odnosu na broj iz popisa brojnim manipulacijama tokom popisa Roma 2013. godine. Romski aktivisti su izjavili da su u mnogim slučajevima popisivači Romima govorili da se moraju izjasniti kao Bošnjaci, da su u njihovo ime popunjavali upitnik ili da su ih jednostavno zaobilazili.

Djeca

Upis u matičnu knjigu rođenih: Prema zakonu, dijete čiji je barem jedan roditelj državljanin BiH također je državljanin BiH, bez obzira na mjesto rođenja djeteta. Ako je dijete rođeno na teritoriji BiH, a državljanstvo njegovih roditelja nije poznato ili su bez državljanstva, ono ima pravo na državljanstvo BiH. Roditelji generalno vrše upis rođenja djeteta u matičnu knjigu rođenih odmah po rođenju djeteta, s tim da ima izuzetaka, posebno u romskoj zajednici. Prema podacima do septembra, Udruženje Vaša prava BiH je radilo na 43 slučaja upisa osoba mlađih od 18 godina u matične knjige rođenih/matične knjige državljana. Novim izmjenama i dopunama zakona o postupku ekstradicije Federacije je otvoren potencijalni zakonski put za rješavanje još uvijek otvorenih i teških slučajeva upisa u matične knjige rođenih u Federaciji putem sudskog postupka.

Obrazovanje: Osnovno i srednje obrazovanje je besplatno, a obavezno samo od šeste do petnaeste godine života. U praksi, roditelji kupuju udžbenike, dodatne materijale, a u pandemiji bolesti COVID-19, internet konekciju i telefone, tablete ili laptop. Zbog toga su mnoga ugrožena djeca ostala bez pristupa redovnom školovanju, posebno u Federaciji, gdje su učenici od petog do devetog razreda uglavnom pohađali nastavu *online* u školskoj 2020-2021. godini. Zbog neadekvatnog upisa u matične knjige i stalnog siromaštva i marginalizacije, svega 35% romske djece u dobi od šest do 15 godina redovno pohađa školu.

Etnička i vjerska segregacija postoji u više od 50 škola širom Federacije. Iako je sistem „dvije škole pod jednim krovom“ uveden nakon sukoba od 1992. do 1995. godine kao način da se ujedine povratničke zajednice koje su nasilno razdvojene u toku sukoba, sistem se učvrstio pod upravom vodećih političkih stranaka koja zagovara podjele i koja je opterećena predrasudama. Te stranke kontroliraju škole putem 13 ministarstava obrazovanja u zemlji i često provode obrazovne politike bazirane na patronatu i etničkoj isključenosti. Kada se učenici, roditelji i nastavnici odluče oduprijeti segregaciji, često nailaze na političku indiferentnost, ponekad i na zastrašivanje, što dodatno utječe na kvalitetu obrazovanja djece. Sredstva se troše na ovjekovjećenje sistema „dvije škole pod jednim krovom“, a ne na unapređenje školske infrastrukture, obuku nastavnika, unapređenje nastavnog materijala ili izvođenje vannastavnih aktivnosti. Takva situacija još više doprinosi neefikasnosti u obrazovnom sistemu u zemlji, što dokazuju loši rezultati petnaestogodišnjih učenika koji su sudjelovali 2018. godine u Međunarodnom programu provjere znanja i vještina učenika (PISA) koji provodi Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Rezultati ove studije su pokazali da učenici u ovoj zemlji u obrazovanju zaostaju tri godine iza prosjeka OECD-a i da preko 50 posto učenika ne posjeduje funkcionalno znanje iz jezika, matematike i prirodnih nauka. Rezultati za ugrožene učenike pokazuju da zaostaju pet godina iza prosjeka OECD-a. Rezultati su bili slični za desetogodišnjake koji su sudjelovali u međunarodnom istraživanju trendova u znanju matematike i društvenih nauka (TIMSS) koju je provela Međunarodna agencija za obrazovanje. Rezultati studije su pokazali da gotovo jedna četvrtina učenika nije postigla nisku međunarodnu razinu koja je cilj razvoja učenika. Prema studiji, „učenici u ruralnim sredinama i socijalno ugroženi učenici zaostaju i manje od 20% njih ima pristup računarima u školi“.

Kao što su pokazali rezultati testiranja u okviru PISA istraživanja 2018. godine i potvrdili rezultati TIMSS istraživanja, zemlja se suočila sa krizom učenja. U decembru 2020. godine, kada su objavljeni rezultati TIMSS istraživanja, međunarodna zajednica (Evropska komisija u BiH, OSCE i UNICEF) su objavili zajedničku izjavu za medije u kojoj su naveli da se „uz pandemiju, BiH suočava i sa katastrofom učenja koja bi mogla podrivati dekade napretka i pogoršati ukorijenjene nejednakosti.“

Djeca povratnici (djeca koja pripadaju manjinskoj etničkoj zajednici koja se vraća u prijeratno prebivalište nakon raseljeništva u toku rata) i dalje se suočavaju sa preprekama u ostvarivanju svojih prava na jezik. Već osmu godinu zaredom, roditelji bošnjačke djece u povratničkim zajednicama širom RS-a bojkotiraju javne škole i svoju su djecu poslali da pohađaju alternativnu nastavu koju finansira i organizira Federalno ministarstvo obrazovanja, uz podršku vlada Kantona Sarajevo i Zeničko-dobojskog kantona i Islamske zajednice. Razlog za bojkot je odbijanje Ministarstva prosvjete i kulture RS-a da odobri grupu nacionalnih predmeta (predmeti na koje bošnjačka, srpska i hrvatska djeca imaju pravo i koja izučavaju na jeziku svog konstitutivnog naroda). Roditelji djece u jednoj takvoj školi, u Vrbanjcima, u opštini Kotor Varoš, su u decembru 2019. godine dobili presudu u svoju korist, kojom je Vrhovni sud RS-a utvrdio da djeca imaju pravo izučavati nacionalnu grupu predmeta na bosanskom jeziku. Iako je presuda Vrhovnog suda RS-a pravosnažna, Ministarstvo prosvjete nije provelo presudu. Zbog toga, 60 djece i dalje pohađa nastavu u prostorijama Medžlisa Islamske zajednice u Hanifićima, a nastavnici putuju iz Zeničko-dobojskog kantona i u nekim slučajevima iz Kantona Sarajevo. Godine 2020. su advokati koji zastupaju roditelje bošnjačke djece podnijeli zahtjev za izvršenje presude Osnovnom суду u Kotor Varoši, ali do novembra presuda nije bila provedena.

U Federaciji, učenici srpske nacionalnosti nemaju pravo na jezik koje im je dano Ustavom FBiH, posebno u školama u kojima se nastava odvija na hrvatskom jeziku. Jedan primjer je

osnovna škola u Glamoču, u Kantonu 10, u kojoj su nadležni organi onemogućili upotrebu srpskog jezika i udžbenika, uprkos znatnom broju učenika srpske nacionalnosti koji su se vratili. Aktivisti za ljudska prava su primijetili da se izmjenama kurikuluma nastavnog predmeta Historija i udžbenika za predmet Historija i drugih udžbenika pojačavaju stereotipi o drugim etničkim grupama u zemlji, dok se u drugim udžbenicima ne spominju odredene etničke grupe, posebno Jevreji i Romi, čime je propuštena prilika da se ukinu stereotipi. Zvaničnici na državnom i entitetskom nivou generalno nisu ništa poduzeli kako bi spriječili takvu diskriminaciju. Human Rights Watch tvrdi da se nacionalnim kvotama u raspodjeli radnih mjeseta u državnoj službi u Federaciji i RS-u nerazmjerno isključuju Romi i druge manjine. Kvote su bazirane na rezultatima popisa stanovništva 1991. godine, koji ne odražavaju pravi broj pripadnika tih manjina i one nikad nisu revidirane.

Zlostavljanje djece: Postoje zakoni kojima je zabranjeno zlostavljanje djece, ali nasilje u porodici nad djecom predstavlja problem. Prema UNICEF-u, nema novih podataka o ukupnom nivou nasilja nad djecom u zemlji. Relevantne institucije prikupljaju raštrkane podatke, ali ne postoji jedinstven sistem za prikupljanje podataka. Policija je provela istragu i podnijela krivične prijave u pojedinačnim slučajevima zlostavljanja djece. Svega je mali broj slučajeva nasilja nad djecom prijavljen te je zbog toga vrlo mali broj slučajeva završio na sudu. Državna Agencija za ravnopravnost spolova je procijenila da se nasilje u porodici dešava u jednoj od pet porodica. U mnogim slučajevima su djeca indirektne žrtve nasilja u porodici. Kantonalni centar za socijalni rad u Sarajevu je izvijestio da je preko 100 djece bilo indirektna žrtva nasilja u porodici u toku 2020. godine, a od tog broja, 13 djece su bila direktna žrtva. U slučajevima u kojima su djeca bila direktne žrtve je pokrenut postupak i roditelji su sankcionirani. Ministarstvo unutrašnjih poslova RS-a je evidentiralo 843 slučaja nasilja u porodici od marta do decembra 2020. godine, a 80 žrtava su bila djeca. Također je prijavljeno da se broj slučajeva nasilja u porodici nad djecom u dobi od 14 do 16 godina povećao za preko 100% u toku pandemije bolesti COVID-19.

Općinski centri za socijalni rad su nadležni za zaštitu prava djece, ali nemaju resurse i nisu u mogućnosti obezbijediti smještaj za djecu koja su pobegla od zlostavljanja u porodici ili za djecu koja se trebaju izmjestiti iz porodica koje ih zlostavljuju.

Dječiji, rani i prisilni brakovi: Prema zakonu, donja granica starosti u kojoj je dozvoljeno sklapanje braka je 18 godina prema vlastitoj odluci, odnosno 16 godina uz pristanak roditelja. U nekim romskim zajednicama djevojčice ulaze u brak uzrasta od 12 do 14 godina. Aktivisti za ljudska prava Roma su izvijestili da je broj ranih brakova u porastu. Aktivisti dječijih prava i borbe protiv trgovine ljudima su primijetili da tužiocи često nisu spremni pokretati istrage i goniti slučajeve prisilnih brakova sa maloljetnim Romkinjama, pripisujući takve slučajeve romskom običaju. Aktivisti su također skrenuli pažnju organa vlasti na činjenicu da često vraćaju djecu u porodicu, čak i kada su roditelji uključeni u njihovo iskorištavanje.

Seksualno iskorištavanje djece: Zakoni Federacije, RS-a i Brčko distrikta prepoznaju djelo trgovine radi seksualne eksploatacije, prisilnog rada i organizirane trgovine ljudima. Prema državnom zakonu, za seksualno iskorištavanje djece zaprijećena je kazna zatvora do 20 godina pod određenim otežavajućim okolnostima. Na entitetskom nivou se izriču kazne zatvora od tri do 15 godina. Prema krivičnim zakonima entiteta, iskorištavanje djece ili mladih osoba za pornografiju predstavlja krivično djelo kažnjivo kaznom zatvora od jedne do pet godina. Nadležni organi generalno provode ove zakone. Zakonom je zabranjen spolni odnos sa osobom mlađom od 18 godina.

Djevojčice su bile žrtve komercijalne seksualne eksploracije i prema izvještajima, Romkinje uzrasta od svega 12 godina su bile primorane da sklope rani ili prisilni brak i bile prisiljavane na služenje u domaćinstvu. Djeca su također korištena za proizvodnju pornografije.

Medunarodne otmice djece: Zemlja je potpisnica Haške konvencije o građanskoopravnim aspektima međunarodne otmice djece iz 1980. godine. Vidi Godišnji izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o otmici djece od strane jednog roditelja (*Annual Report on International Parental Child Abduction*) na: <https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

Antisemitizam

Jevrejska zajednica u zemlji je izvjestila da ima manje od 1.000 članova.

Jevrejska zajednica je izvjestila da je došlo do porasta antisemitskih incidenata. U martu je nepoznati počinatelj nacrtao svastiku na smrtovnici istaknutog člana Jevrejske zajednice na ulazu u gradsku sinagogu koja je i sjedište Jevrejske zajednice. Jevrejska zajednica je također izvjestila o porastu antisemitizma na internetu usmjerjenog protiv Jevrejske zajednice. Prema rezultatima praćenja antisemitskog govora *online* za period 2018-2021. godina, koji je objavila organizacija La Benevolencija, zvanična web stranica sarajevskog fudbalskog kluba Željezničar je sadržavala brojne antisemitske objave kada je Željezničar igrao protiv izraelskih fudbalskih klubova, uključujući antisemitske uvrede i razne teorije zavjere.

Trgovina ljudima

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: [https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/..](https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/)

Osobe s invaliditetom

Osobe s invaliditetom su i dalje vrlo marginalizirana kategorija zbog nedovoljnih i neadekvatnih zakona kojima bi se regulirala njihova prava i zbog njihove isključenosti iz procesa donošenja odluka. Zakoni u oba entiteta nalažu veću fizičku pristupačnost objektima, zdravstvenim uslugama, obrazovanju i transportu za osobe sa invaliditetom, ali nadležne institucije rijetko primjenjuju takve zakonske odredbe. Zakonima u oba entiteta i na državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, nastavljena je diskriminacija po ovim osnovama. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta. Najčešći oblici diskriminacije osoba s invaliditetom su prepreke u ostvarivanju individualnih prava, kašnjenje isplata invalidnina, prepreke pri zapošljavanju i ostvarivanju socijalne i zdravstvene zaštite. Podrska osobama s invaliditetom ovisi o uzroku nastanka invaliditeta. Osobe čiji je invaliditet povezan s oružanim sukobom od 1992. do 1995. godine, bez obzira da li su ratni vojni invalidi ili civilne žrtve rata, imaju prioritet i primaju veće naknade nego druge osobe s invaliditetom. U BiH postoji Vijeće za osobe s invaliditetom BiH (Vijeće), koje je stručno i savjetodavno tijelo Vijeća ministara (VM), nadležno za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom u BiH. Razne organizacije osoba s invaliditetom širom zemlje sudjeluju u radu Vijeća. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, skupa s Vijećem, redovno obilježava 3. decembar, Međunarodni dan osoba s invaliditetom. Nadležna ministarstva redovno dodjeljuju, u skladu s budžetskim mogućnostima, finansijska sredstva u podršci organizacijama osoba s invaliditetom putem

raznih grantova i iz prihoda ostvarenih po osnovi naknada za priređivanje igara na sreću. Organizacije koje se bave zagovaranjem tvrde da su ta sredstva simbolična i nedovoljna za njihovo adekvatno funkcioniranje. Također, određena sredstva se dodjeljuju na nivou lokalnih zajednica, što dovodi do velikih dispariteta među socijalnim davanjima na nivou lokalne zajednice.

U Federaciji postoji Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH za period 2016-2021, a u RS-u Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u RS-u za period 2017-2026. Strategije su izrađene u skladu s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Obje strategije imaju sistem praćenja koji je proveden kroz uspostavu tijelâ za koordinaciju. Osim toga, u Federaciji su formirana koordinaciona tijela i na kantonalmom nivou. U Brčko distriktu zakonom su dana šira prava osobama s invaliditetom, ali ne postoji strategija za provedbu zakona. Entitetske vlade osiguravaju budžetska sredstva za rad fondova za profesionalnu rehabilitaciju i prekvalifikaciju. U okviru obrazovnog sistema su nastavljene aktivnosti na provedbi inkluzivnog obrazovanja.

Nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava žalile su se na nastavak gradnje javnih objekata bez pristupa za osobe s invaliditetom. U oba entiteta postoje strategije za unapređenje prava osoba s invaliditetom u oblasti zdravstva, obrazovanja, pristupačnosti, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, socijalne zaštite i kulture i sporta. Nevladine organizacije su se žalile da vlasti ne provode efikasno zakone i programe da bi pomogle osobama s invaliditetom. Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da idu u redovne škole sa uobičajenim nastavnim programima „kada je to moguće“. U praksi, učenici s invaliditetom se i dalje bore za pristup kvalitetnom, inkluzivnom obrazovanju zbog fizičkih barijera u školama, nedostatka smještaja za djecu sa oštećenjem sluha, vida i mentalnim poremećajem i nepostojanja asistenata u nastavi i obučenih nastavnika. Škole su često isticale da nisu u stanju prihvati takvu djecu zbog nedostatka finansijskih sredstava i opreme. Neka djeca s invaliditetom pohađaju nastavu prema redovnim nastavnim programima u redovnim školama, dok većina djece s invaliditetom je upisana u segregirane škole. Djeca s teškim invaliditetom nisu uključena u obrazovni proces i njihovo obrazovanje potpuno ovisi o njihovim roditeljima ili nevladinim organizacijama. Ne pruža se pomoć učenicima s invaliditetom kojima je potrebna dodatna podrška da bi nastavili obrazovanje, čime se problem dodatno pogoršava. Roditelji djece sa teškim invaliditetom primaju od vlasti finansijsku pomoć u ograničenom iznosu ili je ne primaju nikako, uprkos činjenici da mnogi od njih nisu mogli tražiti posao zbog toga što moraju o svojoj djeci voditi računa 24 sata dnevno.

Društvena stigma u vezi sa HIV-om i AIDS-om

U zemlji su evidentirane otprilike 382 osobe sa HIV-om ili AIDS-om (249 u Federaciji i 133 u RS-u), pri čemu se godišnje evidentira od 20 do 30 novih slučajeva. Međutim, vjeruje se da je stvarni broj slučajeva veći, a da se zbog stigmatizacije i diskriminacije mnoge osobe izbjegavaju testirati. Društvena stigmatizacija i diskriminacija prilikom zapošljavanja osoba sa HIV-om ili AIDS-om i dalje postoji u javnosti, kao i među zdravstvenim radnicima. Zbog nerazumijevanja bolesti i stigmatizacije oboljelih u općoj populaciji, mnoge osobe sa HIV-om ili AIDS-om se boje otkriti bolest od koje boluju, čak i najbližim članovima porodice. U zemlji ne postoje stalni ni organizirani programi psihosocijalne podrške tim osobama.

Djela nasilja, diskriminacija i druge povrede ljudskih prava na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta

Iako je zakonom na državnom nivou zabranjena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, vlasti to u praksi ne provode u potpunosti. Oba entiteta i Brčko distrikt imaju zakone prema kojima su kažnjiva djela počinjena iz mržnje na osnovu roda, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad osobama iz LGBTQI+ zajednice su rasprostranjeni. Naprimjer, sve objave na društvenim medijima i *online* izvještaji o obilježavanju mjeseca ponosa i o povorci ponosa su bili popraćeni lavinom govora mržnje, prijetnji i poziva na nasilje nad osobama iz LGBTQI+ zajednice. NVO Sarajevski otvoreni centar (SOC) je izjavio da su transrodne osobe i dalje najugroženije osobe iz LGBTQI+ zajednice s obzirom na to da su njihovi rodni identiteti vidljiviji. U svom *Rozom izvještaju* iz 2021. godine SOC je izvjestio da je svaka treća LGBTQI+ osoba u zemlji doživjela neki oblik diskriminacije. SOC vjeruje da je stvarni broj LGBTQI+ osoba koje su doživjele diskriminaciju daleko veći, ali da se ona ne prijavljuje iz straha.

U 2020. godini SOC je dokumentirao pet slučajeva diskriminacije, od čega su se dva odnosila na diskriminaciju na radnom mjestu, dva na pristup uslugama i jedan na pristup zdravstvenim uslugama. Četiri od tih pet slučajeva su se odnosila na diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i jedan slučaj na diskriminaciju na osnovu spolnih karakteristika. U jednom od tih pet slučajeva koji se odnosi na diskriminaciju na radnom mjestu, počinitelj je sankcioniran putem internih procedura poslodavca i žrtva je izjavila da su se uvjeti poboljšali. U preostala četiri slučaja nije vođen postupak niti je podignuta optužnica protiv institucije. Sudovi u BiH nisu nikada izrekli niti jednu konačnu presudu za diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

U toku 2020. godine SOC je dokumentirao dva slučaja govora mržnje i poziva na nasilje i mržnju i 14 krivičnih djela i incidenata motiviranih seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Od 14 slučajeva, pet se dogodilo na javnom mjestu ili *online* i odnosili su se na prijetnje, nasilje i nanošenje tjelesnih povreda, dok se u četiri slučaja radilo o nasilju u porodici. I dalje se odlaže i općenito je neadekvatno krivično gonjenje napada i drugih krivičnih djela počinjenih protiv pripadnika LGBTQI+ zajednice.

SOC vodi dvije strateške parnice koje se odnose na diskriminaciju u pružanju usluga i prodaji dobara na tržištu i poticanje na diskriminaciju. U prvom je u toku žalbeni postupak nakon što je prvostepeni sud ustanovio da nije bilo diskriminacije. Drugi je pred općinskim sudom i prvo ročište nije bilo održano do novembra.

Vlada Kantona Sarajevo je usvojila svoj prvi *Gender akcioni plan* za period od 2019. do 2022. godine kao javni dokument koji sadrži niz mjera čija je namjera unaprijediti rodnu ravnopravnost u institucijama vlasti.

Ostalo društveno nasilje ili diskriminacija

Društvena diskriminacija i povremena djela nasilja usmjereni protiv etničkih manjina su ponekad imala oblik napada na lokalitete koji imaju simboličan značaj za te manjine, uključujući i vjerske objekte. Prema Međureligijskom vijeću, NVO-u koji promovira međureligijski dijalog među četiri tradicionalne vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska), nastavljeni su napadi na vjerske simbole, vjerske službenike i imovinu. U toku godine MRV je zabilježio 17 prijavljenih vandalskih djela počinjenih na

vjerskim lokalitetima, ali i naveo da je stvarni broj incidenata vjerovatno puno veći. (Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>).

U medijima i u javnom diskursu je bilo rasprostranjenih komentara kojima su pripadnici drugih etničkih zajednica prikazivani u negativnom svjetlu, posebno u vezi s ratom od 1992. do 1995. godine ili je odbacivana odgovornost za brutalnost u toku rata. Naprimjer, 17. novembra je bošnjački član Predsjedništva BiH, Šefik Džaferović, izjavio da nije bilo masovnih grobnica i logora na teritoriji koja je bila pod kontrolom Armije Republike BiH u toku rata od 1992. do 1995. godine. Udruge hrvatskih logoraša u BiH su osporile njegovu izjavu. Dana 17. novembra su predsjednik Hrvatske demokratske zajednice (HDZ BiH) Dragan Čović i drugi hrvatski politički lideri u BiH u Mostaru obilježili tridesetu godišnjicu osnivanja samoproglašene administrativne teritorije Herceg-Bosne koja je ukinuta Washingtonskim sporazumom 1994. godine. Neki mediji su oštro kritizirali proslavu, naglašavajući da je šest bivših visokorangiranih dužnosnika Herceg-Bosne Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) osudio za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti.

U toku godine su srpski član Predsjedništva BiH, Milorad Dodik, kao i viši zvaničnici njegove političke stranke SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata) i drugi zvaničnici RS-a i lideri i dalje negirali da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici 1995. godine, uprkos presudama više domaćih i međunarodnih sudova. Dana 21. jula je Vlada RS-a objavila izvještaj koji je pripremila takozvana Nezavisna međunarodna komisija za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji od 1992. do 1995. godine, koju je formirala entitetska vlada RS-a. U izvještaju je osporen genocid u Srebrenici i izražena sumnja u pogledu tvrdnje da su hiljade Bošnjaka koje su ubile snage bosanskih Srba u julu 1995. godine bili nedužni civili. U izvještaju je optužen UN-ov Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju za „politički pristrasna“ suđenja političkim i vojnim liderima bosanskih Srba i pogrešnu kvalifikaciju masakra u Srebrenici kao genocida.

Dana 23. jula je odlazeći visoki predstavnik Valentin Inzko nametnuo dopunu Krivičnog zakona BiH kojom se kažnjava negiranje genocida, veličanje radnih zločina i poticanje na rasnu, vjersku i etničku mržnju i nasilje. Dopuna je stupila na snagu 28. jula. Parlamentarna skupština BiH ima pravo raspravljati i glasati o nametnutoj dopuni, iako će ona ostati na snazi čak i ako je parlament odbaci ili odbije usvojiti. U odgovoru na dopunu Krivičnog zakona, Narodna skupština RS-a (NSRS) je održala posebnu sjednicu 30. jula na kojoj je usvojila Zakon o neprimjenjivanju odluke Visokog predstavnika o dopuni Krivičnog zakona BiH. NSRS je usvojila i dopunu Krivičnog zakona RS-a kojom je kažnjivo pogrdno nazivati RS ili „njene narode“ „agresorima“ ili „genocidnom“ tvorevinom i kojom je propisana kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do 15 godina, ovisno o tome da li je počinitelj zvaničnik vlasti ili je izjava dana u namjeri promjene ustavnog poretku RS-a, njenog teritorijalnog integriteta ili neovisnosti. Predsjednica RS-a, Željka Cvijanović, je 12. oktobra potpisala ukaz o proglašavanju zakona izglasanih u julu. Oba zakona su stupila na snagu 13. oktobra.

Dio 7. Prava radnika

a. Sloboda udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje

Zakonom o radu Federacije i Zakonom o radu RS-a se radnicima u oba entiteta daje pravo da formiraju i da se priključe samostalnim sindikatima, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na legalni štrajk. Poslodavci u privatnom sektoru ne poštuju uvijek ova prava i sindikalne

organizacije u javnom sektoru su generalno snažnije i postižu bolje rezultate. Zakonom je zabranjena protusindikalna diskriminacija, ali njim nije adekvatno uređena primjena ovih oblika zaštite. Inspekcije rada i sudovi se nisu djelotvorno bavili pritužbama radnika na protusindikalnu diskriminaciju. Sami sindikati su se žalili da su preduzeća i političari imenovali njihove sindikalne vođe i da oni uglavnom rade na zaštitu vlastitih povlastica. Naprimjer, predstavnici 16 granskih sindikata u Savezu samostalnih sindikata Bosne i Hercegovine (SSS BiH) je tvrdilo da ih Selvedin Šatorović, predsjednik Saveza, nelegalno zastupa. Grupa radnika je optužila predsjednika sindikata BH Telekoma, Fikreta Alića, za finansijsku pronevjenu, antistatutarno djelovanje i samovolju u radu. Alić je te optužbe odbacio.

Prema zakonu, radnici koji su otpušteni sa posla, kada postoje dokazi o diskriminaciji na osnovu sindikalnog aktivizma ili po drugoj osnovi, moraju biti vraćeni na posao. Entitetskim zakonima u Federaciji i RS-u je zabranjeno otpuštanje sindikalnih vođa bez prethodne saglasnosti relevantnog ministarstva rada.

U oba entiteta i u Brčko distriktu zakonom je dato pravo na štrajk. U Federaciji su zakonom određeni preveliki zahtjevi za radnike koji žele stupiti u štrajk. Sindikati ne mogu zvanično najaviti štrajk bez prethodnog dogovora sa poslodavcem o tome koji će „neophodni“ radnici ostati na radnom mjestu.

U 2020. godini je Federalna vlada pripremila izmjene Zakona o radu u vezi s utjecajem krize izazvane bolešću COVID-19. Vlada je tvrdila da su donesene sve izmjene koje su bile neophodne kako bi se poslodavcima pružila fleksibilnost da sačuvaju poslovanje i spase radna mjesta. Zbog pandemije bolesti COVID-19 mnogi radnici u privatnom sektoru su izgubili posao, dok su radnici u javnom sektoru zaštićeni općim kolektivnim ugovorom i smanjenje plaća u javnom sektoru nije dozvoljeno. Uprkos zaštiti u javnom sektoru, štrajkovi zdravstvenih radnika u toku 2020. godine su bili povezani s pandemijom. Ukoliko dogovor nije postignut, nadležni organi štrajk mogu proglašiti nelegalnim. Ovom odredbom je efektivno omogućeno poslodavcima da spriječe štrajkove.

Zakonima o registraciji sindikalnih organizacija je dato ovlaštenje ministru pravde da prihvati ili odbije registraciju sindikata iz nejasnih razloga. Osim toga, u Federaciji postoje dva paralelna rukovodstva sindikata, a svako tvrdi da je ono drugo nelegalno. Oba se predstavljaju kao zakonski predstavnici sindikata i nije bilo jasno koje će sudjelovati u socijalnom dijalogu sa vladom. Vlada je vjerovala da je imala korist od unutarnjih trivenja u sindikatima i da je iskoristila priliku da ospori „zastupanje“ sindikalnih frakcija.

Iako Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a (ECOSOC) propisuje da se nacrti zakona razmatraju između tri socijalna partnera – vlade, poslodavaca i sindikata – prije nego što se dostave parlamentu, takav dijalog se ne organizira redovno te stoga često nije bilo komentara sindikata na nacrte zakona. Posljednji primjer u Federaciji je bilo usvajanje Zakona o stečaju Federacije u julu, koji je vrlo bitan za zaposlene u javnim preduzećima.

Nedostatak poštivanja radničkih prava je naglašeniji u privatnom sektoru uglavnom zbog slabijih sindikalnih organizacija u privatnom sektoru i rasprostranjene i izrazite slabosti vladavine prava.

Vlasti nisu djelotvorno provodile sve pozitivne zakone o radu. Vlasti nisu određivale sankcije poslodavcima koji su spriječili radnike da se sindikalno organiziraju. Inspeksijski nadzor nad poštivanjem radničkih prava je ograničen. Povrede radničkih prava su nizak prioritet za

inspektore pri ministarstvima; javni dužnosnici su umjesto toga fokusirani na povećanje javnih prihoda poduzimanjem energičnih mjera protiv neprijavljenih radnika i poslodavaca koji ne plaćaju poreze. Neki sindikati su izvijestili da su poslodavci prijetili radnicima otkazom ako se priključe sindikatu i u nekoliko slučajeva su otpustili sindikalne vođe zbog njihovih aktivnosti. Kazne propisane za povrede entitetskih zakona nisu razmjerne kaznama za slične povrede drugih građanskih prava. Sudski postupci trpe zbog dugih odgađanja i ulaganja žalbi.

b. Zabrana prisilnog ili obaveznog rada

Zakonom na državnom nivou, zakonom u RS-u i u Brčko distriktu su zabranjeni svi oblici prisilnog i obaveznog rada. Zakonima u Federaciji, međutim, nisu kriminalizirani svi oblici prisilnog rada. Vlasti nisu djelotvorno provele te zakone, s tim da postoji mali broj potvrđenih dokaza o prisilnom radu u zemlji zbog ograničenog broja inspekcijskih nadzora u vezi sa navodima o prisilnom radu. Kazne za povrede zakona su bile razmjerne kaznama za druga teška krivična djela.

Postupak protiv 13 državljana BiH zbog udruživanja radi trgovine 672 žrtve u Azerbajdžan radi prisilnog rada 2015. godine okončan je u februaru oslobađajućom presudom izrečenom svim optuženim i odbijanjem žalbe. Dana 7. oktobra je Evropski sud za ljudska prava odlučio u korist 33 državljana BiH koji su tužili Azerbajdžan 2012. godine za trgovinu u svrhu radne eksploatacije i naložio Azerbajdžanu da svakoj žrtvi isplati oko 5.000 eura (5.750 USD). Prema presudi, podnositelji apelacije su regrutirani u BiH radi odlaska u Azerbajdžan kao strani građevinski radnici. Svi su proveli šest ili više mjeseci u Azerbajdžanu radeći bez ugovora i radnih dozvola, lični dokumenti su im oduzeti, a plaću nisu primili od maja 2009. godine. Drugi potencijalni slučajevi prisilnog rada su istraženi tokom godine, ali do danas niti u jednom nije podignuta optužnica. Organi vlasti nisu krivično gonili organizirane kriminalne grupe koje su prisiljavale romsku djecu da prosjače na ulici, tvrdeći da je prosjačenje romski običaj. Prema izvještajima, fizičke osobe i organizirane kriminalne grupe su trgovale muškarcima, ženama i djecom radi prosjačenja i prisilnog rada (vidi Dio 7.c.).

Također vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Zabrana rada djece i minimalna starosna dob kao uvjet za uspostavljanje radnog odnosa

Zakonom su zabranjeni najgori oblici dječijeg rada. Minimalna dob djece potrebna za zasnivanje radnog odnosa u oba entiteta je 15 godina; maloljetne osobe uzrasta od 15 do 18 godina moraju dostaviti valjano zdravstveno uvjerenje da bi stupile u radni odnos. U RS-u i Brčko distriktu su na snazi zakoni prema kojima je kažnjivo sklapanje radnog odnosa sa osobama mlađim od 15 godina. Zakonima o radu Federacije, RS-a i Brčko distrikta zabranjeno je maloljetnicima uzrasta od 15 do 18 godina da rade noću i da obavljaju opasne poslove, iako se ni na jednom nivou u zemlji prisilno prosjačenje ne smatra opasnim radom. Entitetske vlasti su nadležne za provedbu zakona kojima se regulira rad djece i oba entiteta i Brčko distrikt ih u praksi provode. Dječaci i djevojčice su prisiljavani na prosjačenje i služenje u domaćinstvu protiv njihove volje u prisilnim brakovima. Ponekad je prisilno prosjačenje povezano sa drugim oblicima trgovine ljudima. U slučaju romske djece, članovi porodice ili organizirane kriminalne grupe su obično bile odgovorne i za prisiljavanje djevojčica i dječaka na prosjačenje i služenje u domaćinstvu u prisilnim brakovima. Nekoliko najtežih oblika dječijeg rada u zemlji

se odnosi na korištenje djece za nezakonite aktivnosti, komercijalnu seksualnu eksploraciju djece i korištenje djece za proizvodnju pornografije (vidi Dio 6. Djeca).

U toku godine vlasti nisu primile izvještaje o radnom angažmanu djece od strane poslodavaca. Ni u jednom entitetu ne postoje inspektorji koji bi bili zaduženi za inspekcijski nadzor nad radom djece; nadležni organi su u sklopu redovnih inspekcijskih nadzora rada istraživali povrede zakona kojima se regulira rad djece. Oba entitetska inspektorata rada su izvjestila da nisu pronašla povrede zakona kojima se regulira rad djece, iako nisu vršila inspekcijski nadzor na porodičnim gospodarstvima na kojima bi djeca mogla biti radno angažirana. Vlasti nisu prikupljale podatke o radu djece zato što nije bilo prijavljenih slučajeva. Opća percepcija među zvaničnicima i u civilnom društvu je da se eksploracija rada djece rijetko dešava. Zakonom u RS-u su propisane novčane kazne za radno angažiranje djece mlađe od 15 godina, ali bez preciziranja visine kazne. Vlasti nisu djelotvorno promjenile zakon, iako su kazne za povrede bile razmjerne kaznama za slične teške povrede zakona.

Nevladine organizacije koje vode dnevne centre u Banja Luci, Tuzli, Mostaru, Bijeljini, Bihaću i Sarajevu, u saradnji sa državnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima, i dalje pružaju usluge djeci u riziku, od kojih su mnoga bila prisiljena na ulično prosjačenje.

Također vidi i Nalaze američkog Ministarstva rada o najtežim oblicima rada djece (*Findings on the Worst Forms of Child Labor*) na: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija pri zapošljavanju i u vezi sa zanimanjem

Zakonima o radu i drugim propisima koji se odnose na zaposlenje ili zanimanje zabranjena je diskriminacija na osnovu rase, etničke pripadnosti, spola, roda, dobi, invaliditeta, jezika, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa ili statusa u vezi sa nekom drugom prenosivom bolesti, društvenog statusa (uključujući i izbjeglički status), vjere i nacionalnog porijekla. Vlasti često nisu djelotvorno provodile te zakone i propise. Kazne su bile razmjerne kaznama za druge povrede građanskih prava, ali su rijetko izricane.

Diskriminacija pri zapošljavanju i u vezi sa zanimanjem je vršena na osnovu rase, roda, invaliditeta, jezika, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa i društvenog statusa. Zakoni i drugi propisi o radu su adekvatni za zaštitu prava žena, ali organi vlasti ih ne primjenjuju djelotvorno u svim slučajevima. Naprimjer, zaposlene žene su često izložene raznim oblicima diskriminacije i zlostavljanja, uključujući i seksualno zlostavljanje. Osim toga, postoji razlika u plaći koju primaju zaposleni muškarci i žene, kao i nejednaka mogućnost napredovanja. Žene u prerađivačkoj industriji i trgovini su najviše izložene diskriminaciji. Naprimjer, žene nisu mogle koristiti porodiljski dopust godinu dana i često se nisu vraćale na ista radna mjesta po isteku porodiljskog dopusta niti su mogle koristiti svoje pravo na rad na pola rodnog vremena. I dalje neki slučajevi raskida ugovora o radu sa trudnicama i porodiljama prolaze nekažnjeno.

e. Prihvatljivi uvjeti rada

Zakoni o plaćama i radnom vremenu: Iako je minimalna mjesечna plaća u oba entiteta iznad zvaničnog nivoa dohodovnog siromaštva, preko 30% stanovništva je izloženo riziku od dohodovnog siromaštva. Za Brčko distrikt se ne izračunava minimalna plaća i ne postoji zaseban penzioni fond te poslodavci koriste minimalni iznos plaće onog entiteta u čiji se

penzioni fond, prema odabiru radnika, uplaćuju doprinosi za penziono i invalidsko osiguranje. Vlada RS-a je pod pritiskom radnika povećala minimalnu plaću u toku pandemije bolesti COVID-19. Prema izvještajima, jedna trećina radnika u entitetu RS prima plaću ispod prosjeka. U Federaciji minimalna plaća nije povećana od 2016. godine. Razni sindikati su tražili povećanje plaće, ali poslodavci nisu prihvatili njihov zahtjev. Vlada tvrdi da je nedavno povećanje neoporezivih naknada u entitetu Federacija rezultiralo realnim povećanjem minimalne plaće. Sindikati se nisu s tim složili i naveli su da poslodavci nemaju obavezu radnicima isplaćivati naknade.

Zakonom određena radna sedmica u oba entiteta i u Brčko distriktu iznosi 40 sati, iako sezonski radnici ponekad rade i do 60 sati sedmično. Prekovremeni rad je zakonom ograničen na 10 sati sedmično u oba entiteta. U RS-u radnik može izuzetno i dobrovoljno raditi još 10 sati prekovremenog rada. U Federaciji nema odredbi kojima bi se regulirao iznos naknade za prekovremeni rad, dok se prema zakonu u RS-u prekovremeni rad plaća u iznosu od 30 posto od plaće. Prema zakonima u oba entiteta, minimalni odmor u toku radnog dana traje 30 minuta.

Radnici sami biraju praznike koje poštjuju, ovisno o nacionalnoj ili vjerskoj pripadnosti. Entitetskim zakonima o radu je zabranjen prekomjeran obavezni prekovremeni rad. Entiteti i Brčko distrikt ne poduzimaju dovoljne mjere da bi osigurali primjenu zakonskih odredbi o broju radnih sati, dnevnom, sedmičnom i godišnjem odmoru.

Federalni tržišni inspektorat, Inspektorat Republike Srpske i Inspektorat Brčko distrikta su nadležni za nadzor nad provedbom zakona o radu u formalnoj ekonomiji. Nadležni organi u oba entiteta i u Brčko distriktu nisu adekvatno provodili propise o radu. Kazne za povrede zakonskih odredbi o naknadi za rad, radnim satima su razmjerne kaznama za slična djela. Inspektorima je dozvoljeno da vrše inspekcijski nadzor nenajavljeni i da izriču kazne. Broj inspekcijskih nadzora nije bio dovoljan da bi osigurao poštivanje zakona.

Osim toga, u toku godine su rudari rudnika uglja protestirali zbog kašnjenja plaća i zahtijevali su povećanje plaće.

Sigurnost na radu i zdravlje: Federacija i RS su uspostavile obavezne standarde za zdravlje i sigurnost na radu, posebno u industrijskim sektorima u kojima su radni uvjeti opasni. Radnička prava važe za sve zvanične (tj. prijavljene) radnike, uključujući radnike migrante i privremene radnike.

Vlasti u oba entiteta su tek u ograničenoj mjeri nastojale poboljšati uvjete zaštite zdravlja i sigurnosti na radu u rudnicima uglja u vlasništvu vlade; takva nastojanja nisu bila adekvatna za sigurnost i bezbjednost radnika. Radnici u određenim industrijskim granama, posebno oni u metaloprerađivačkim pogonima, čeličanama i rudnicima uglja, često rade pod opasnim uvjetima. Nema zvanične socijalne zaštite za radnike u neformalnoj ekonomiji, osim ako nisu prijavljeni u zavod za zapošljavanje i po toj osnovi ostvaruju određena prava (kao naprimjer, pravo na zdravstveno osiguranje).

Iste institucije i inspektori su nadležni za osiguranje poštivanja zakona o sigurnosti i zdravlju na radu. Inspektori imaju iste nadležni kao i u pogledu nadzora nad provedbom zakona o plaćama i radnim satima. Nadležni organi nisu djelotvorno primijenili zakone o sigurnosti i zdravlju na radu, iako su izrečene kazne bile razmjerne kaznama izrečenim za druga slična djela.

Radnici se nisu mogli izvući iz situacija koje su dovodile u opasnost njihovo zdravlje ili sigurnost a da ne ugroze svoj radnopravni status. Vlasti zaposlenima nisu pružile nikakvu zaštitu u takvoj situaciji. Do oktobra nije bilo informacija o industrijskim nesrećama koje su izazvale smrt ili teške povrede radnika.

Neformalni sektor: Prema nezvaničnim procjenama, oko 40% radne snage nije prijavljeno i radi u neformalnoj ekonomiji, iako je ovaj postotak možda niži zbog znatnog odliva radne snage u EU. Često se navodi nedostatak radne snage, a prema procjenama zvaničnika, stanovništvo BiH se naglo smanjuje. Zakoni o plaćama, radnim satima i sigurnosti i zdravlju na radu se ne primjenjuju na radnike u neformalnom sektoru.